

ЯНКА КУПАЛА

Янка Купала (Іван Дамінікавіч Луцэвіч). Паэт, драматург, публіцыст. Нарадзіўся 7 ліпеня 1882 года ў фальварку Вязынка Маладзечанскага раёна. У 1908—1909, 1913—1914 гадах супрацоўнік, рэдактар, рэдактар-выдавец газеты “Наша ніва”. З 1921 працаваў загадчыкам літаратурна-мастацкай секцыі Навукова-літаратурнага аддзела Наркамасветы БССР, на пасяджэннях якой разглядаліся творы да друку, у тым ліку драматургічныя.

Загінуў пры загадковых абставінах 28 чэрвеня 1942 года ў Маскве.

Аўтар драматычных паэм “Адвечная песня” (1910), “Сон на кургане” (1912), “На папасе” (1913), п’ес “Паўлінка” (1912), “Раскіданае гняздо” (1913), “Прымакі” (1913).

Народны паэт Беларусі (1925). Акадэмік АН Беларусі (1928), акадэмік АН Украіны (1929). Лаўрэат Дзяржаўной прэміі СССР (1941).

У СП Беларусі з 1934 года.

Трагікамедыя “Тутэйшыя” напісана ў 1922 годзе ў Акопах. У 1926 годзе была падрыхтавана да прэм’еры рэжысёрам М. Паповым у БДТ-1, але пасля першага паказу спектакаль быў забаронены. У 1990 годзе рэжысёр М. Пінігін ажыццяўіў пастаноўку “Тутэйшых” на сцэне Нацыянальнага акаадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.

ТУТЭЙШЯ

Трагічна-смішлівяя сцэны ў 4-х дзеях

АСОБЫ

Мікіта Зносак (Нікіцій Зносілов) — калежскі рэгістратар, 25—28 г., у першых трох дзеях барада выгалена, у 4-й крыху барадаты.

Гануля Зношчыха — яго маці, у вольны час робіць панчоху.

Янка Здолльнік — настаўнік, 25—28 г.

Лявон Гарошка — паважаны селянін, заўсёды з люлькай, агонь да яе крэсіць крэсівам.

Аленка — яго дачка, 17—19 г., крыху жавая і вясёлая дзяўчына, адзяеца чысцен'ка і скромна.

Наста Пабягунская — дзяўчына няведамых заняткаў, 23—25 г.; стараеца адзявацца з шыкам, але без густу.

Генрых Мотавіч Спічыні — Мікітавы настаўнік, сярэдняга веку, бараду і вусы голіць.

Усходні вучоны — носіць велікарускую вопратку — “падзёўку”, “касаваротку” і доўгія боты, барада калматая.

Заходні вучоны — носіць польскі строй — кунтуш і “конфэдэратку”, барада голеная, вусы завесістыя.

Дама. Поп. Спраўнік. Пан. Немец.

Чырвонаармеец

Начальнік патруля у адной асобе

Абарванец

Немец, двух патрульных, грамадзянне, грамадзянкі і інш.

Усё дзеяцца ў Менску. 1-я дзея адбываецца ў лютым 1918 г., 2-я — у снежні 1918 г., 3-я — у ліпені 1919 г., 4-я — у чэрвені 1920 г.

1, 3 і 4-я дзеі адбываюцца ў Мікітавай хаце, 2-я дзея — на Кафедральным пляцы, называным мянчанамі “Брахалка”.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Час вячэрні. Даволі абшырны пакой, беднаваты, па-дробнамяшчанску абстаўлены. З правага боку — бліжэй да рампы — адны дзвёры, з левага — двое. Напроць два вакны на вуліцу. Справа ў належным месцы стол, у іншых мясцох — пара малых столікаў, на адным з іх грамафон, крэслы венскія і мяккія плюшавыя. У кутку злева вялікае люстра (трумо). На сценах у рамках колькі тандэтных аброзоў — партрэтаў высокапастаўленых асоб, балалайка, пажарніцкая куртка і каска.

З'ява I

Гануля, Янка.

Гануля (сядзіць і робіць панчоху; чуваць стук у дзвёры з левага боку, што далей ад рампы). Калі ласка! Заходзьце!

Янка (уваходзіць). Выбачайце, цётачка, што так часта назаляюся вам, але, бачыце, неяк моташна зрабілася аднаму сядзецу, дык вось і прыйшоў да вас у госці.

Гануля. Ды што за цэрамоні! Можаце гасціць у мяне хоць кожны дзень ад рання да вечара — мне самой весялей, бо хоць вы ў нас нядаўна заквартавалі, а ўжо лічу вас як свайго чалавека. Толькі не стукаіце там па-панску ў дзвёры, а праста ўваходзьце, і ўсё тут.

Янка. Дзякую вам за шчырасць і ласку, хоць і сам не ведаю, чым я на ўсё гэта заслужыў. (Паўза). Дзе ж гэта гаспадар ваш малады?

Гануля. Паляцеў у горад таго-сяго купіць. Сягоння імяніны яго, дык мо той ці сёй здарыцца ў хату.

Янка. Шкада, што я раней аб гэтым не ведаў. То ж належала і аб падарунку якім падумашь.

Гануля. Э, мой сынок! Не тыя цяпер часы на падарункі. Гэтая вайна ды бязладдзе, ці, як там кажуць, рэвалюцыя, пахавалі тыя хвіліны, калі людзі маглі думаць і аб падарунках.

Янка. А во, сын ваш не забыўся, аднак, аб імянінах?

Гануля. Не забыўся, бо малады яшчэ і ў галаве пуста. Падумайце, скасавалі чыноўніцтва, застаўся без службы, і хоць бы што, ні на грош таёй сталасці. Адно маракуе ўсё аб тым, як гэта зноў вернуцца нейкія там яго рангі і клясы і ўсялякае добро само пасыпецца з неба.

Янка. А што ж ён, па-вашаму, павінен рабіць у гэтае чыноўніцкае безрабоцце?

Гануля. Што? Хоць бы ўзяў, як іншыя, ды падвучыўся боты шыць або хоць латаць. Ну латаў бы, і капейка жывая была б у хаце, а так... (Махнула рукамі).

Янка. Трудна такому далікатнаму панічу за гэтакую чорную работу ўзяцца.

Гануля. Які там ён далікатны! Я сама з ягоным бацькам — людзі вясковыя. Мой нябожчык гаспадар жыў пры бацькох на маленъкім надзеле. Адзін яшчэ сяк-так мясціўся ў сям'і, а як жаніўся, дык і не хапіла абаім месца. Тады мы ўзялі і пайшлі сюды ў Менск шукаць службы. Спачатку было вельмі цяжка, а пасля нічога сабе. Я мыла людзям бялізну, а ён прыстроіўся ў акружным судзе: быў там пры вешалках і

кур'ем. А вядома, у судзе: нар оду ўсялякага прыходзіць шмат, ды пакуль там хто дойдзе да вышэйшага начальства, пачынаць мусіў спярша ад ніжэйшага. Гэткім ладам недастачы вялікай не цярпелі ды нават хлопца свайго праз усялякія там навукі да чыноўніцтва прывялі. Пасля мой памёр, вечны яму пакой, а я засталася адна са сваім Мікіткам. Так што, як бачыце, ніякай далік атнасці немашака.

Янка. А я спачатку меркаваў іначай. Бо дзе ж там! Ён гэтак заўсёды хоча сябе паказаць, як бы сам губарнатар.

Гануля. Гэта, мабыць, ён наглядзеўся, бо служыў у губарнатарскай канцэлярыі за нейкага там рэгістратора.

Янка. Ах, вось яно што! Але гэта не бяды. Калі ён выйшаў родам з сялян, то ніякай працы не павінен чурацца, асабліва павінна яго пацягнуць туды, адкуль прыйшоў, — на вёску, дзе столькі поля някратанага ляжыць. І мне здаецца, што яго туды пацягне.

Гануля. Не цягне яго і туды, мой саколік, ой, не цягне! Стары згарусціў быў лішнюю сотню, маніўся кусочак зямлі з хатай купіць, але не ўспеў. А яму, свайму Мікітку, што я наталковалася, каб з'ісці бацькаву думку, — не паслухаў. Цяпер ні зямелькі з хатай, ні грошай... А мне ўжо старасць на носе. Як падумаю, што бяды зноў прыцісне, што зноў прыйдзеца людзям бялізну мыць, дык аж рукі вянуть ад нейкага жалю горкага.

Янка. Э, цётачка! Не так ужо дрэнна, як вам здаецца. Устаткуеца ваш Мікітка з часам і пойдзе па разум да галавы. А цяпер ён яшчэ малады ў вас.

Гануля. Ды, разумеца, малады, яшчэ зусім малады! Яно ж і наракаць на яго роднай маці гэтак не выпадае, але падчас, як прыйдзе нешта нейкае, дык і гаворыш, і гаворыш; спачатку палягчэе на сэрцы, а пасля і шкадуеш. Ён жа маё родненкае дзіцё, ды адзін, як той васілёк у жыце.

Янка (набок). О, гэтакіх адных у нас многа, толькі ж яны не васількі, а праклятае зелле на нашай беднай зямлі! (Ходзіць па пакоі).

З'ява II

Гануля, Янка, Мікіта.

Мікіта (уваходзіць з пакупкамі). О, меджду пратчым, і профэсар у нас! Здрасціце!

Янка. Майму кватэрнаму гаспадару нізка кланяюся! Апрача гэтага пазвольце, пане рэгістратар, павіншаваць вас з імянінамі! Жычу вам надзець шліфы калежскага асэсара.

Мікіта. Дзякую, меджду протчым, дзякую! Шчыра мяне цешыць, што вы аб гэтым не забыліся. Жадаю, каб і праз год мы ў гэтай кватэрэ віншаваліся.

Янка. Аб гэтым трудна загадзя варажыць, бо я ўскорасці зусім выязджаю з Менску на вёску.

Гануля. Як жа гэта, пане настаўнік? Мы ўжо да вас так прывыклі, што мне здавалася, ніколі не разлучымся.

Янка. Там, на вёсцы, я патрэбней, чымся тут, а да таго — не люблю я гораду: вельмі ўжо ў ім цяжкае паветра.

Мікіта (да Ганулі). Меджду протчым, мамаша, прыпыкуйце закуску, бо незадоўга і госці збяруцца. (Стайляе набок пляшку).

Янка. Эг! І пляшку бачу. А кажуць, што няможна дастаць.

Мікіта. Усё можна, толькі асцярожна.

Гануля збірае пакупкі

Вось тут селядцы, во цыбуля да іх, а вот сала, а тут... меджду протчым — кілечкі... пальцы госцікі абліжуць.

Гануля з пакупкамі выходзіць.

З'ява III

Янка, Мікіта.

Янка. Гучны, як уважаю, баль у вас будзе.

Мікіта. О, так! У нашым чыноўніцкім становішчы іначай няможна. Як чуць што зблышыў, дык і пачнуцца ўсялякія суды да перасуды: адзін будзе казаць, што па службе атрымаў паніжэнне, другі — што ў карты прагуляўся, а трэці — што скнэра, а гэта — найгорш, і так пайшла пісаць губэрня — не адцярэбішся. Становішча, меджду протчым, пане мой, абавязвае.

Янка. А вы плюнулі б на тое, хто што скажа, ды жылі сваім адумам. Прытым якое тут чорта чыноўніцкае становішча, калі яно ўжо не стаіць, а ляжыць, ды як яшчэ ляжыць — як трухлявая калода!

Мікіта. Меджду протчым, гэта яно ляжыць так сабе — да часу, а потым зварухнецца і падымецца.

Янка. Чакай, бабка, Пятра!.. Пакуль ваша гэта становішча ўстане, то вас саміх чэрві паточаць. Ды скажэце, калі ласка, каму і навошта патрэбна гэта ваша з мёртвых паўстанне? Ды каму, якую тут карысць вы прыносілі, як яшчэ стаялі?

Мікіта. Мы цвёрда стаялі на варце святога расійскага самаўладзтва і баранілі тутэйшую рускую народнасць ад “інародчаскага засілля”. Во яно што, меджду протчым!

Янка. Няма чаго казаць — баранілі! У лапці абувалі, з торбамі пушчалі ды ў сібірскія катаргі вывозілі. Гэта называеца — баранілі!

Мікіта. А што вы, наваспечаныя рэспубліканцы, хэ-хэ-хэ! беларусы ці як там... што вы маніцёся бараніць, бо дагэтуль, меджду протчым, вы яшчэ нічога не ўбаранілі!

Янка. Мы баронім саміх сябе ад вашай навалы.

Мікіта. А, меджду протчым, нічога не выходзіць: вашы сходкі ці там з'езды раскідающа, а саміх на казённы хлеб садзяць. Хэ-хэ-хэ! раскідаюць — во, і ўсё тут.

Янка. Але, раскідаюць, але! Толькі ж думак нашых і сам люцыпар не раскідае — бо мы служым вялікай ідэі вызвалення.

Мікіта. Усё гэта глупства. Меджду протчым, ідэя — вельмі скуча пані: ні шэлега сваім слугам не плаціць — хоча, каб на яе ўсе дарма працавалі. А ў мяне, хэ-хэ-хэ! пане профэсар, душа рэальная: хто мне лепей плаціць, таму і служу і кіхаць хачу на ўсякія ідэі. Мая лінія жыцця вельмі простая.

Янка. Памыляецеся, пане рэгістратар. Ваша лінія не простая — а крывабокая, — цямняцкая ваша ліянія і ўжо вядзе вас туды, адкуль не варочающа.

Мікіта (стукаючы кулаком па стале). Меджду протчым... меджду протчым... вы мяне абражаеце. Я не цямняк, пане... пане дырэктар беларускай басоты.

Янка. Выбачайце, я крыху пагарачыўся. (Выходзіць ў свой пакой).

З’ява IV

Мікіта, Гануля.

Гануля (увайшоўшы пры апошніх словах Мікітавых). Ты ізноў з ім павадзіўся?

Мікіта. Меджду протчым, я з ім не вадзіўся, а толькі аб палітыцы паспрачайся.

Гануля (накрывае стол). Гэтымі сваімі спрэчкамі людзям толькі кроў псуеш.

Мікіта. Псуюць і яны мне. Не магу ж я, меджду протчым, мамаша, набраць у губу вады і маўчаць, калі ён бэсціц мае жыццёвыя погляды. Меджду протчым, абавязак мой — паказаць гэтым новым завадзілам іхняе належнае месца. Хай знаюць,

што і мы тое-сёе ў палітыцы кемім. Апрача таго, здаецца, што ад нашага кватаранта бальшавіцкім духам пахне, а мне ад гэтага паху ў носе круціць.

Гануля. А калі бальшавік, дык што? Бальшавік таксама чалавек.

Мікіта. Можа, чалавек, а можа, і не, бо з нашымі рангамі і клясамі абходзіцца не па-чалавецку. (Паўза). Меджду прачым, мамаша, я папрашу вас... я гэтага хачу... З-паміж іншых гасцей будуць у мяне сягоння: адна мадам, поп, спраўнік і пан. Вось, калі хто з іх звернецца да вас з якім словам, то вы старайцеся адказваць у нос і меней ужывайце простых выразаў. Калі з мадамай зойдзе гутарка, то не кажэце — панечка, а мадам-сіньёра, калі з папом, то — не бацюшка, а апец духоўны, калі з спраўнікам, то — не пан спраўнік, а вашародзіе, а калі з панам, то — не праста пане, а — ясне пане грабя. Усё гэта туэтайшыя грата-пэрсоны, меджду прачым, людзі адолькавага са мной светапогляду і амаль што не адолькавых рангаў, так што хачу я, каб яны ведалі, што і радня мая не ніжэй стаіць ад іхняй радні.

Гануля. Ну і госці! Адкуль ты іх выкапаў? Яны ж уперад у нас не бывалі.

Мікіта. Не бывалі... не бывалі... Меджду прачым, уперад была іншая політычна-экономічная ситуацыя, пры якой не ўсюды яны маглі пабываць, а цяперака, як з большага рангі і клясы аблішіфаваліся, вось яны, гэтыя мае госці, і складаюць нам першым візыту.

Гануля. А хай бы лепей не складалі, а то скачы перад імі немаведама як!

Мікіта. Вы толькі, меджду прачым, мамаша, адказвайце, як я вас вучыў, а ўсялякіх іншых цэрымоній буду я сам даглядаць. Ага, яшчэ адно: як будзеце вітацца, то адну нагу назад адцягвайце — рабеце рэвэранс. А важней за ўсё старайцеся як найгусцей у нос.

Гануля (махнуўшы рукой). У нос дык у нос!

Уваходзіць Янка.

З'ява V

Мікіта, Гануля, Янка.

Янка (увайшоўшы, да Ганулі). Вось я ўспомніў, цётачка, адну сваю справу і муши прасіць вашай у гэтым помачы. Надовечы я атрымаў ліст з вёскі ад сваёй быўшай вучаніцы, у якім піша яна, што з бацькамі сваімі прыедзе ка мне ў госці. А гэта можа здарыцца нават сягоння. Ўсё было б добра, але бяда ў тым, што яны тут не маюць нікога знаёмага, дык не будзе ім дзе...

Гануля. ...Перанаачавць. Ну, гэта не бяда! Можна будзе і ў нас. Ложкаў, праўда, лішніх няма, дык во тут на падлозе што-небудзь падмосцім, і пераспяць нач.

Мікіта. Яно так, меджду протчым, але ў мяне сягоння важныя госці будуць, дык, можа, вашым гасцём гэта будзе не па нутру?

Янка. Я пастараюся, каб яны вам і вашым важным гасцём не заміналі.

З'ява VI

Мікіта, Гануля, Янка, Наста.

Наста (высоўваючы галаву з правых дзвярэй). Ці можна?

Мікіта. Калі ласка! Меджду протчым, просім, просім!

Наста (уваходіць). Добры вечар! Як жывы-здаровы?

Мікіта. Дазвольце пазнаёміць: мамзель Наста Пабягунская — настаўнік Янка Здольнік, меджду протчым, гэта той... хэ-хэ-хэ!.. беларус, аб якім я ўжо вам успамінаў... хэ-хэ-хэ! Не ўлюбецеся толькі.

Наста (да Янкі). Вельмі цікава з вамі пазнаёміцца! Нам такіх як найболей патрэбна.

Янка. Дзякую за гонар! (Набок). А для нас і не цікава і не патрэбна такоё знаёмства.

Наста. Ці няможна ад гэтых паноў дзе на хвіліну мне схавацца? (Паказвае на мігі, што мусіць папудравацца і паправіць валасы).

Гануля. Можна, можна! Пойдзем са мною ў другі пакой. (Выйшлі).

З'ява VII

Мікіта, Янка.

Янка. Праўдзівая Пабягунская. Хто яна такая?

Мікіта. Так сабе — надта мілая і сымпатычная, меджду протчым, мамзэль. На ўсе бакі вядзе шырокіе знаёмства. Мае заўсёды аб усім і аб усіх з пэўных крыніц пэўныя весткі, любіць заўсёды і ўсюды, дзе трэба і не трэба, уткнуць свае тры грошы. Меджду протчым, павінен вам сказаць, што яна першая ды, мабыць, апошняя слабасць майго сэрца. Колькі раз рабіў ужо ёй асведчыны, каб, значыцца, аддала мне сваю руку, але штось не клеіцца. Кажа, як будзеце асэсарам, тады выйду, а за рэгістратора, кажа, не хачу. І хоць ты ёй з пальца выссі тое асэсарства, а падавай, і ўсё тут. Але я надзеі не

трачу. Зменяцца політычная сытуацыі, атрымаю ад начальства асэсарсую рангу, і мамзэль Наста будзе маёй, бо асоба, як бачыце, спрытная.

Янка. Спрытная, спрытная! Але і пры змененых сытуацыях каб вы толькі з сваім асэсарствам і з гэтай мамзэллю не вылецелі ў трубу. (Выйшаў у свой пакой.)

Мікіта. Зайдрасць яго так і разбірае, меджду протчым. (Дастае з шуфляды ў стале чыноўніцкія адзнакі і перад люстрам прымяркоўвае іх.)

Уваходзяць Наста і Гануля.

З'ява VIII

Мікіта, Наста, Гануля.

Наста. Аей, што я бачу?! Без усякае цэрамоніі нашаму дзявоцкаму стану канкурэнцую робіце — як кокетка, фліртуеце з люстэркам. А яшчэ калежскі рэгістратар!

Мікіта. Але і мамзэль Наста, межджу протчым, сягоння падфуфырылася, як на баль-маскараду ў Белую залю.

Наста. На баль як на баль, а з гасцямі спаткацца прыйдзеца, дык чаму ж крыху і не паднядзеліцца?

Мікіта. А так, так! На тое ж сягоння мае імяніны.

Наста. Ды я не аб імянінных гасцёх.

Мікіта. Аб якіх жа гасцёх яшчэ, меджду протчым?

Наста. Які ж вы недагадлівы!

Мікіта. Ах, ужо ведаю — вы аб немцах?!

Наста. Няўжо ж аб кім? Я з пэўных крыніц маю пэўныя весткі, што яны яшчэ сягоння будуць у Менску.

Мікіта. О, ліханька! Каб хаця не ўваліліся на імяніны, а то сапсуюць усю абедню. А так, меджду протчым, хай сабе ідуць, гэта мне пад руку — буду зноў засядаць у губернатарскай канцыляры.

Наста. Ого! так адразу. А я чула ад пэўнай асобы, што немцы як прыходзяць, то першым чынам направа і налева хапаюць усіх на работы — капаць акопы, а гэта не губернатарская канцылярыя.

Мікіта. Хэ-хэ-хэ! Я ўжо ведаў аб гэтым і загадзя забарыкадаваўся. Глядзіце!

(Знімае з сцяны і надзяе пажарніцкую куртку і каску.)

Наста. І што гэта значыць?

Мікіта. А тое, што немцы пажарнікаў на работы не бяруць. Ну, вось я і падумай аб гэтым раней і ўпісаўся ў Менскую пажарную дружыну.

Чуваць злева званок.

Ай, госці ідуць! Меджду протчым, мамаша, завесьце чым-небудзь вокны, можа — коўдрамі... а я пабягу спаткаць (Выбягае.).

Гануля завешвае вокны. Наста круціцца каля люстра. Уваходзяць госці ў парваных верхніх вопратках, якія Мікіта знімае і выносіць у другі пакой. Поп опускае падоткнутыя полы сутаны. Пасля прывітання госці рассаджваючы і крытычнымі вокамі аглядаюць кватэру.

З'ява IX

Мікіта, Наста, Гануля, Дама, Поп, Спраўнік, Пан.

Мікіта (як госці ўвайшлі і раздзеліся, надскакваючы). Міласці прашу! Прашу пакорна! Маю гонар пазнаміць — меджду протчым, мая мамаша, а гэта — мамзэль Наста Пабягунская.

Дама (углідаючыся пільна цераз акуляры з ручкай на Мікіту). Што гэта ў вас, мусье, за такі арыгінальны ўбор? Напамінае сабой форму а-ля-кум пажарны.

Мікіта (глянуўшы на сябе). Мадам-сіньёра, вы згадалі. Гэта... Як яно... гэта... меджду протчым, прынёс мой прыдворны кравец для меркі, а я так захапіўся найяснейшымі гасцімі (госці ківаюць галовамі), што і забыўся зняць. Меджду протчым, я заказаў сабе гэты віцмундзір з пэўнай мэтай... Прыходзяць немцы, пачнуцца балі, рауты, маскарады, а ў мяне во і гатоў маскарадны касцюм. Але, выбачайце, найяснейшыя госці, — пайду ўжо скіну, меджду протчым. (Выходзіць і варочаецца ў чыноўніцкай форме з усімі адзнакамі.)

Дама (ізной узіраючыся на Мікіту). Ах, мусье! але вы фарсун: у вас мундзір са шліфамі!

Мікіта. А гэта зроблена спецыяльна для маіх, меджду протчым, найславутнейшых гасцей: хацеў прыніць іх, як і калісь прымаў розных дастойных асоб.

Спраўнік. Тады дазвольце і я свой мундзір удастойню.

Дастае з кішэні пагоны і прышпільвае. Дама памагает. Чуваць званок. Гануля выходитзіць і прыводзіць з сабой Алену і Гарошку, якія, уваходзячы ў хату, выбівае аб пазногаць попел з люлькі.

З'ява X

Тыя ж, Аленка, Гарошка

Аленка (узіраючыся ў пісульку). Ці тут жыве дзядзька... як яго?! дзядзька Мікіта Зносак?

Мікіта. І не дзядзька, і не Мікіта, і не Зносак, а тут жыве, меджду прачым, калежскі рэгістратар Нікіцій Зносілов.

Аленка. Я... я не ведаю...

Мікіта. І калі не ведаеце, то чаго ўлезлі ў чужую хату, меджду прачым.

Аленка. Бачыце, мы з таткам шукаем нашага настаўніка Здольніка.

Гануля. Ах, так бы адразу і сказалі, дзеткі! Ён тут. Зараз паклічу. (Стукае ў Янкавы дзвёры.). Пане настаўнік! Да вас госці прыйшлі.

З'ява XI

Тыя ж, Янка.

Янка (увайшоўшы і вітаючыся). Вось мілыя, дарагія госці! А я ўсё разважаў, ці прыедзеце сягоння, ці не. (Да Ганулі.) Гэта, цётачка, тыя самыя падарожнікі, аб якіх я вам успамінаў: мая найздальнейшая вучаніца Аленка, а гэта бацька яе, Лявон Гарошка — найлепшы гаспадар з усяго сяла.

Гануля (прыпамінаючы). Лявон Гарошка... Лявон Гарошка... Як жа гэта так? Ці вы не з Дуброўкі?

Гарошка. Але, мая міная, з Дуброўкі!

Гануля. Ну, цяпер успомніла! Гэта ж мы блізкія сваякі: твой дзед і мая бабка былі родныя брат і сястра. Але чаго ж мы стаім? Сядайце, мае даражэнкія! Пане настаўнік, папрасіце, каб сели.

Сядаюць воддарль ад іншых гасцей.

Мікіта (адыходзіць ад сваіх гасцей да Ганулі, набок). Меджду прачым, мамаша, выехалі з гэтым свяціцвам, як з козамі на торг! Перад маімі гасцямі ўсю мне рэпутацыю папсавалі. Хаця не ўздумайце яшчэ за стол іх садзіць.

Чуваць з двух бакоў званок. Гануля меціцца ісці адчыняць, але заклапочана тым, у якія дзвёры ўперад пайсці.

Наста (падбегшы да Ганулі). Вы, мадам, ідзеце адчыняць тыя дзвёры, а я адчынню гэныя.

Выходзяць.

Мікіта. Каго так яшчэ нялёгкая нясе?!

Уваходзяць адначасова з абаіх дзвярэй Усходні вучоны і Заходні вучоны, раглядаючыся: Усходні — праз падзорную палявую трубу, Заходні — праз бінокль, не здзяўжыўши спачатку адзін аднаго.

З'ява XII

Тыя ж, Усходні вучоны, Заходні вучоны

Мікіта (да гасцей, як увайшлі вучоныя). Гэта адны з маіх добрых знаёмых, меджду пратым, паны вучоныя. Сустрэў іх надовечы на Губарнатарскай вуліцы, дзе шукалі праўдзівых тыпаў беларускіх. Я сказаў, што адзін такі тып кватаруе ў мяне, — вось, відаць, і прыйшлі паглядзець. Паміж іншым, адзін з іх Усходні вучоны, а другі — Заходні.

Усходні вучоны (стукнуўшыся з Заходнім). Чорт подзеры!

Заходні вучоны. Пся крэв!

Усходні вучоны. Ізвініце, судар!

Заходні вучоны. Пшэпрашам пана!

Усходні вучоны. І вы здзесь?

Заходні вучоны. І пан ту?

Абодва кланяюцца адзін аднаму і прысутным.

Мікіта (вітаючыся з вучонымі). Добра трапілі, меджду пратым паны вучоныя. Вот той, хэ-хэ-хэ! беларус, аб якім я вам казаў. (Да Янкі.). Пане настаўнік, гэта — паны вучоныя, якія вельмі цікавяцца вашым, хэ-хэ-хэ! беларускім пытаннем.

Усходні вучоны. Так вы это і есць настоящій белорус?

Янка. Але, пане вучоны! дый не адзін. (Паказываючи на Аленку, Гарашку, Ганулю.) Во яшчэ беларус і дзве беларускі.

Усходні вучоны (паказываючи на іншых). А це тожа белорусы?

Янка. А так, так! Вы згадалі: яны самдзеле тожа — беларусы, з пароды рэнэгатаў і дэгэнэратаў.

Заходні вучоны. Паньске імен і назвіско?

Янка. Янка Здольнік, пане вучоны.

Заходні вучоны (запісваючи ў нататкі, голасна). Януш Здольніцкі. Незаводне тып Восходнё-Крэсовэго поляка з немалон дозон крві познаньско-гуральскай.

Людносць абэцне розкшэвя сень на две галэнзі родовэ: племен бялорусіну в і племен тэж-бялорусіну в з походзення рэнэгатув і дэгэнэратув. Мова ойчыста — огульно-польска, незвычайне удосколалёна, ено з велькон домешкон незрозумялых слув.

Усходні вучоны (таксама запісваючы ўперамежку з Заходнім вучоным). Іоан Здольніков. Ісціно-рускій ціп Северо-Западной Обласці і безусловно з прымесью монгольско-фінскай крові. Народносць ныне распадаецца на две родовыя ветві: племя — белорусы і племя — тоже-белорусы, ісходзяшчее от рэнегатов і дзегенераторов. Родной язык — общэрускій, веліколепно усовершэнствованный, но с большай прымесью непонятных слов.

Заходні вучоны. А тэраз пан бэндзе ласкав по інформаваць, як на белорускім нажэчу бжмі назва ойчызны вашэй?

Янка. Беларусь, пане вучоны.

Заходні вучоны (запісваючы). Пшы баданю бялорусіна выступлённо надзвычайнон особлівосць, а мяновіш: вбрэв гісторычным, еографічным, этнографічным, лінгвістычным і дыплёматычным баданём і розправом вшэхпольскім, ойчызnen свон бялорусіні называён Бялорусь.

Усходні вучоны (запісваючы ўперамежку с Заходнім вучоным). Пры опросе белоруса выяснено необыкновенную особеннасць, а іменно: вопрэкі історыческім, географіческім, этнографіческім лінгвісціческім і дзіпломаціческім всероссійскім ісследованіям і трудам, — оцечэство своё белорусы почему-то называют Белоруссія.

Вучоныя канчаюць пісаць адначасова, бяруцца за падзорныя трубы, азіраюцца. Паўза.

Мікіта. Што, мусы і вучоныя, сэанс ужо ўвесь, меджду протчым?

Усходні вучоны. Весьма вам благодарэн! Моі научныя ісследованія на сегодняшній дзень окончэны. Чесць імею кланяцца!

Заходні вучоны. Незмерне пану вдзенчны естэм. Мое баданя навуковэ на дзень дзісейшы сон закончонэ. Мам гонар пожэгнаць пана!

Вучоныя выходзяць, кожны праз другія дзвёры, якімі быў увайшоўшы. Мікіта, кланяючыся, праводзіць іх да дзвярэй, далей — Гануля і Наста, якія хутка варочаюцца назад.

З'ява XIII

Тыя ж (без вучоных).

Янка (да праходзячага міма яго Мікіты). У вас сягоння, пане рэгістратар, праудзівы арыстакратычны баль, не забыліся нават і аб інтэрмэдыі.

Мікіта. А гэта, меджду протчым, што за такая страва?

Янка. Не страва, мой пане, а такая маленькая камедыя ў вялікай трагікамедыі.

Мікіта. Не разумею. (Ідзе да сваіх гасцей.).

Янка (да Аленкі і Гарошкі). Як жа вам спадабаліся гэтыя, не пры людзёх кажучы, вучоныя?

Аленка. М не — як мне, а тату — адно цыбу к звоніць аб зубы: ці то са страху, ці то з вялікай пашаны да вучоных.

Гарошка. Не пры мне пісаны гэтыя вашыя вучоныя — вот і ўсё тут!

Дама (да Мікіты). Вы, мусье рэгістратор, зрабілі нам сягоння папраўдзе мілую неспадзеўку гэнымі дзвюма персонамі, якія толькі што выйшлі. Тут у Менску так трудна спаткаць прайдзівага вучонага.

Мікіта. Та-а-к, гэта важныя вучоныя. Але мы не такіх яшчэ пабачым, як будзе ў нас у Менску, меджду протчым, університет.

Поп. Понежэ есць в Мінске духовная семінарыя, то воісціну іzlішне обрэтаць універсітэт, гдзе будзет провозглашаць грэховное светское учэніе.

Спраўнік. Па-мойму, таксама універсітэт непатрэбен, бо завядуцца студэнты, а з імі заўсёды столькі для поліцыі клопату.

Паўза.

Мікіта (да Ганулі). Меджду протчым, мамаша, ці не далі б чаго закусіць нам, бо салавей адны мі песнямі сыт не бывае.

Гануля падае закускі. Госці садзяцца за стол. Поп у цэнтры.

Гануля (падаўшы закуску, да Янкі, Аленкі і Гарошкі). Калі ласка, прашу за стол.

Гарошка (хрысцічыся). Што вы, свацейка?! Я — і такія важныя асобы... яшчэ з лаўкі звалюся з перапуду. Не, не!

Янка (да Ганулі). Мы прайдзем у мой пакой, каб вам не замінаць.

Гануля. О, не! Павінны сягоння тут сядзець. Як-ніяк Мікіткавы імяніны. Калі не хочаце да ўсіх, то я вам сюды падам закускі.

Гарошка. І гэтага, свацейка, не трэбаю. Калі пазволіш, то ў мяне ёсць сёе-тое ў торбе, вот мы і закусім.

Гануля. Рабіце, што хочаце, а толькі з хаты не пушчу! (Ідзе да гасцей.).

Гарошка дастае з торбы сваю закуску і раскладае на століку.

Мікіта (да Ганулі, набок). Меджду протчым, мамаша, я вас прасіў не запрашаць іх, а вы ўсё сваё правіце. (Да гасцей.) Цяпер, найяснейшыя госці, калі ўсе мы ўжо ўселися, — можна пачынаць (Падымаючы чарку.) За здароўе дастойных, меджду протчым, гасцей!

Галасы. О, не! не! За здароўе імянініка! Віват! Ура!

Мікіта. Дзякую, пакорна дзякую! Толькі я мушу ў вас, меджду протчым, мадамы і мусі, папрасіць прабачэння за скромную, вельмі скромную вячэрку. Сучаснае

рэвалюцыйнае забурэнне, выклікаўшае часовы ўпадак рангаў і клясаў, падкасіла і экономічныя падваліны дабрабыту рускай інтэлігенцыі, так што калі і скромная вячэра, то не па маёй персанальнаі віне.

Дама. Не вячэра скромная, а вы самі, мусье Зносілов, вельмі скромны. Цяпер такую закуску можна спаткаць толькі ў надта высокіх асоб.

Поп. В нынешняі врэмена дажэ его прэосвяшчэнство воззвідовала бы сім блюдам.

Пан. Ой, часы, часы! Весялей жылі нашы бацькі.

Спраўнік. Ды што — бацькі? Я сам як жыў? Фю-фю!

Дама (дапіваючы чарку). Але напітак ваш, мусье Зносілов, цудоўны — нічым амбrozія.

Мікіта. Мадам-сіньёра, вы згадалі! Так яно і ёсць: самая натуральная амбrozія знамянітай тутэйшай фірмы — а ля самагонка, дастаўленая мне з вінных складаў “Піліп і К⁰”.

Гануля (да дамы). Панечка... Мадама музей! Калі ласка, вось гэты далікатны кусочак яшчэ!..

Дама. Мэрсі, мэрсі, мадам!

Мікіта (да Ганулі, набок). Меджду прачым, мамаша, не мадам музей, а мадам-сіньёра... Ці ж гэта так цяжка? Ды ў нос, у нос! (Да гасцей.). А цяпер, высокашанаваныя госці, падымет тост за нашых наймінейшых мадамаў і мамзэляў.

Галасы. Хай жывуць! Хай цвітуць нашы кветкі, наша асалода! Віват! Ура!

Поп. Разверзіся врата адовых і сам анціхрыст со своім сонмом святой Русью завладоша, ежэлі созерцать всё творымое ныне.

Спраўнік. Ні поліцыі. Ні поліцмэйстраў!..

Пан. Ні маёнткаў, ні бравароў!

Дама. Ні раутаў, ні журфіксай!

Мікіта. Ні рангаў, ні клясаў, меджду прачым!

Наста. А, па-моіму, што-небудзь ды ёсць. Ёсць, напрыклад, свабода: што хачу, тое раблю. Узяць хоць бы тое: хто калі да рэвалюцыі ў Менску лузай семечкі? — ніхто! А цяпер усе і ўсюды — і дома, і на вуліцы, і нават у тэатры лузай сабе ды лузай, шапку на вушы нацягнуўшы.

Гануля (да папа). Бацюшка духавы, святы ўгоднік! Калі ласка, яшчэ вось гэты таўсцейшы кусочак.

Поп. Благодарствую, матушка, благодарствую!

Мікіта (да Ганулі, набок). Меджду протчым, мамаша, не святы ўгоднік, а ацец ду хоўны... (Да гасцей.) Цяпер я, высокія госьці мае, прапаную тоста...

Наста. Не, не! Я цяпер тоста прапаную. За немцаў. Хай жывуць немцы!

Галасы. Хай жывуць! Віват! Ура!

Непрыемная паўза. Усе пераглядаюцца паміж сабой.

Дама. Можа, дарагія гаспадары дазволяць нам устаць?

Гануля. Калі ласка! Выбачайце толькі за недахватку ў ядзе.

Галасы. Сыты!.. вельмі сыты!.. дзякуем!.. дзякуем!..

Выходзяць з-за стала і рассядаюцца.

Поп. Не врэмя лі подумаць нам і о ложэ в очаге до машнем?

Мікіта. І зусім яшчэ не час, меджду протчым, найяснейшыя госьці, вось адсунем стол і...

Дама. ...Патанцуем, мусье Зносілов?

Мікіта. Мадам-сіньёра, вы згадалі.

Дама. А вы, мусье рэгістратар, мае слабасці адгадалі. Я ўміраю без танцаў.

Мікіта. Ах, як я рад! Мусыі, згодны на гэта?

Галасы. Згодны! Згодны!

Дама. А як з музыкай?

Наста. А грамафон нашто?

Мікіта. О, не, не! Толькі не грамафон. Вельмі ён крычыць, а я чалавек асцярожны, меджду протчым.

Гануля. Дык на балалайцы, сынок, сыграй: голас у ёй ціхі.

Мікіта. Калі ж я сам хачу патанцеваць. Можа, папрасіць каго?

Гануля. Я папрашу нашага дзядзьку беларуса — ён умее.

Наста. Не, мадам, я лепей папрашу, і ён не адкажа. Я з пэўных крыніц ведаю, што беларусы падатлівы народ. (Бярэ балалайку і падходзіць да Янкі.) Сябра беларус, пайграйце нам.

Янка. З ахвотай. Хоць раз паскачаце і вы пад маю дудку.

Грае вальца. Пачынаецца танец: Мікіта — з Дамай, Спрайнік — з Настай, Пан — з Гануляй, Поп,

Гарошка і Аленка не танцуюць. Вальц з фігурамі, без шаржу, крыху пануры.

Дама (як скончылі танец, да Мікіты). Вы мусье рэгістратар, праўдзівы артысты ў вальцы. Я ачаравана вашымі віртуознымі па.

Мікіта. Мадам-сіньёра, вы цераз лад ка мне міласцівы. Калі і выходзіць у мяне такое-сякое, меджду протчым, па, то мушу быць удзячным нашаму з Юраўскай вуліцы танц-клясісту Грачаніну. У яго я скончыў курс гэтых навук.

Дама. Я з аўважыла адразу, што вы прайшлі добрую адукацыю.

Паўза.

Спраўнік. Выражаючыся на сучасны лад, бяру сабе слова і ўношу пропозыцыю пакінуць спрэчкі і без рэзолюцыі пайсці дамоў.

Мікіта. Я пр отэстую, меджду протчым!

Дама. Мусье Зносілов, наша большасць.

Мікіта. Паддаюся, толькі ж не большасці, а вашаму аднаму голасу, мадам-сіньёра.

Госці падымаюцца, адвітваюцца і апранаюцца ў прынесены Мікітам вонраткі. Поп ізноў падтыкае полы, каб выглядаць па-цывільному.

Мікіта (перед выходам гасцей). Мадамы і мусьі! мы з мамашай, меджду протчым, вас нямножка правядзём. (Выйшлі.)

З'ява XIV

Янка, Аленка, Гарошка.

Аленка (пырснуўшы смехам). Ха-ха-ха! Ну і панскае ігрышча дык ігрышча! Ха-ха-ха!

Гарошка (выняўшы люльку з зубоў). Цьфу! Няма на іх доўгай пугі.

Янка. Але дзядзька густа іх сваёй пікай падкурваў. Бачыў, як насамі круцілі дыкіхалі.

Гарошка. А як іначай з гэткімі? — куралём іх, куралём! Шкада толькі, што маці гэтага імянінніка ў гэтакую кампанію ўпуталася.

Аленка (з удаваным смуткам). Не ляжыць у таткі сэрца да іх, ой не ляжыць!

Янка. Цікава, да како ж у цябе, Аленка, сэрца ляжыць?

Аленка. Вы ўжо аб гэтым павінны ведаць з майго лісту.

Янка. А так: да навукі і навучання.

Аленка. Але ж! Вучыцца і навучаць, навучаць і вучыцца. Вось да чаго маё сэрца ляжыць.

Янка. Не была б то мая найздалльнейшая вучаніца.

Аленка. Да яшчэ, як вы казалі, — беларускага роду. Ха-ха-ха! Перахваліце, пане настаўнік. Але ведаеце, што... як...

Янка. Не, не ведаю.

Аленка. Няможна перабіваць, пане настаўнік, калі іншы хто гавора.

Янка. Ого! Мы нават сур'ёзнымі зрабіліся.

Аленка. Даік вось што. Як выехалі вы з Дуброўкі, я ў шапку не спала і паехала ў Вільню!

Янка. Аж у Вільню!

Гарошка. А так, аж у Вільню, пане настаўнік.

Аленка. Там праслушала настаўніцкія курсы, і цяпер я — ваш таварыш: я таксама настаўнік!

Янка (жартайліва). Вельмі прыемна пазнаёміца з новым канкурэнтам у маёй прафесіі.

Аленка. А цяпер я хачу вучыцца на курсістку, потым на доктора...

Янка. А далей?

Аленка. Далей... не ведаю. Але дзеля гэтай мэты мяне татка і ў Менск да вас прытарабаніў.

Янка. Адно трохі не ў час.

Аленка. Не ў час?

Янка. Так! Гэтыя новыя акупанты ды іншыя згрывоты не даюць табе спакойна працаваць у Менску. На маю думку, найлепей пакуль што ехаць на вёску і там прывучыць да навукі людзей і самой ад іх вучыцца. Бо я таксама выязджаю на вёску.

Аленка. І вы? Ну што ж? на вёску дык на вёску! Нават хоць у пекла, калі вы парайце...

Янка. О, там вельмі горача! Значыцца, згода?

Аленка (падаючы руку). Згода!

Янка. Не адкладаючы справы ў доўгі меж, лахі пад пахі ды яшчэ заўтра — марш на свежае паветра!

Аленка. Але і кніжак з сабой набяром?

Янка. Абавязкова!

Аленка (як бы саромеючыся, спускаючы вочы, сціха). Але толькі — беларускіх, дзядзька настаўнікі!

Янка. Аб іншых і рэчы быць не можа.

Кароткая паўза.

Гарошка (да Аленкі). А ты, сарока, калі ўжо адсакатала сваё, аддала б настаўніку тое, што прывезла.

Аленка. Калі я саромлюся.

Янка. Мабыць, нешта надта брыдкое.

Аленка. І зусім не брыдкое, а нават, як цётка Агата казала, дужа прыгожае. Самі гэта скажаце. (Дастае з торбы прыгожа вышытую кашуллю і саматканы ўзорысты пояс і

падае Янку, сур'ёзна кажучы.) Прымеце, клі ласка, дзядзька настаўнік, гэту драбніцу ад сваёй шчыра вам удзячнай і адданай вучаніцы. З нашага лёну гэта кашуля і з нашай воўны гэты пояс. А сама я ўласнымі рукамі ад шчырага сэрца для вас выткала і вышила.

Гарошка (падаючы новую, дзераўлянную, па-мастацку зробленую лыжку). А ад мяне прымеце вось гэта... З сваёй яблыні і сваімі рукамі зрабіў.

Янка (расчулены). Дзякую, ад усёй душы дзякую! Не ведаю, чым і заслужыў на гэтую ласку?

Уваходзяць Мікіта і Гануля.

З'ява XV

Тыя ж, Мікіта, Гануля.

Мікіта (вясёлы, пасвіствае і напявае). Радуйся, вселенная! Абвяшчаю ўсім усім, усім: немцы акупавалі, меджду протчым, Менск!..

Янка. Ну і чорт з імі!

Мікіта. І зусім не чорт, пане, хэ-хэ-хэ! беларус. (Напявае).

Немцы едуць, нашы йдуць,

Немцы наших падвязуць

(Убачыўшы Янкавы падарункі.) Меджду протчым, што гэта ў вас, пане профэсар?

Янка. Праудзівая кашуля, праудзівы пояс і праудзівая лыжка.

Гануля. Якія ж прыгожыя!

Мікіта. Як уважаю, то і вы сягоння імяніннік.

Янка. А праўда, імяніннік, толькі з іншай плянэты.

Званок. Гануля выходитць і варочаеща, а з ёю Спічыні.

З'ява XVI

Тыя ж, Спічыні.

Мікіта (уніжліва вітаючыся). Маё найніжэйшае ўшанаванне, мусье прафэсару! А я думаў, што сягоння ўжо не прыйдзеце.

Спічыні. Справы затрымалі. Але мы затое пазней пазаймаемся.

Янка (да Ганулі, набок). А гэта што яшчэ за такі позны госьць?

Гануля. Гэта не госьць, а нейкі важны дырэктар. Вучыць Мікітку па-нямецку гергетаць. Хто ён родам — напэўна не ведаю. Але сам ён кажа, што ён немец, людзі кажуць, што італьянец, мне здаецца, што ён проста, як і мы, тутэйшы.

Мікіта (да Ганулі). Меджду протчым, мамаша, апажненце стол, бо нам трэба хутчэй вучыцца “урокаў”.

Гануля прыбірае стол, пасля ладзіць для Гарошкаў пасцель на падлозе. Ходзіць у іншыя пакой.

Янка (да Алэнкі і Гарошкі). А мы, пакуль яны будуць вучыцца сваіх “урокаў”, пойдзем у мой пакой.

Выходзяць.

З'ява XVII

Мікіта, Спічыні, Гануля.

Мікіта (паклаўшы на стол некалькі тоўстых слоўнікаў). Меджду протчым, я гатоў, мусье профэсар.

Спічыні. Можам прыступіць, мусье рэгістратор. Учора мы з большага прайшли аддзел прывітанняў, сягоння павінны іх паўтарыць болей стала. Як вы прывітаеце, спаткаўшы немца?

Мікіта. Гута моргэн, гэр гэрманіш!

Спічыні. Добра! А цяпер, як вы прывітаеце, спаткаўшы немку?

Мікіта. Гута тахт, балабоста прусіш!

Спічыні. І зусім не балабоста, а фрау... Паўтарэце: фрау, фрау, фрау!

Мікіта. Фраву, фраву, фру, фруву... Фраву-ву...

Спічыні. Добра! А як вы прывітаеце, спаткаўшы вось такое... (паказвае) малое немчанё?

Мікіта. Шабас гут, гэр кіндар фатэрланд, меджду протчым!

Спічыні. Ой, куды вы заехалі, куды вы заехалі? Толькі не шабас, а... (Далёкі стук у дзвёры злева. Спічыні, ускочыўшы.) Нехта ці нешта, здаецца, як бы недзе стукае?

Мікіта. А праўда, меджду протчым, стукае. Можа, ужо гэр гэрманіш?

Спічыні. Усякі стук мяне нэрвuje: не магу спакойна выкладаць лекцый. Пакуль што маю гонар выйсці. Заўтра пачнем прывітанні навыварат. (Хапае шапку і знікае ў дзвярох справа.).

Мікіта (услед Спічыні). Да мілага спаткання. (Да Ганулі.) Меджду протчым, мамаша, мабыць, папраўдзе немец стукае, бо далікатна. Ідзеце адчынене дзвёры і крыху прытрымайце яго, пакуль я пераадзенуся, бо, чаго добраға, прыйшоў на работу хапаць.

Выходзяць абое, паўза.

(Варочаецца пераадзеты па-пажарніцку з каскай на галаве, з тапаром пры поясе і з жалязякамі, што лазіць па слупох, пры нагах. Становіцца ў позу і напявае.)

Гусар, на саблю опіраясь,

В глубокой горэсці стаял...

Уваходзяць Гануля і Немец у вайсковай форме.

З'ява XVIII

Мікіта, Немец, Гануля.

Мікіта (беручы “пад казырок” і нізка кланяючыся). Гута моргэн, гэр гэрманіш. (Набок.) Абач, абач, і немцы адзяюцца ў форму а-ля-кум пажарны, гэта — каб не хапалі, мабыць, іх саміх на работу.

Немец. Ці няможна ў вас папрасіць гэту манерку трохі вады?

Мікіта (набок). На якую ж халеру пашеў я столькі над шпрэхендэйчам, калі яны па-нашаму лепей ад нас саміх шпрэхаюць? Але, мабыць, гэта мне здаецца, або ён удае, што ўмее па-тутэйшаму. (Да немца.) Зіхэнзіш... Заразіш... (Набок.) Зірну ў слоўнікі, як яму адказаць. (Шастае слоўнікамі.) Можна... можна... колькі... колькі... хочаце... хочаце... вады... вады... Няма гэтага. Каб іх пярун спаліў, такія слоўнікі! (Да немца.) Кіндэр фравуву, меджду протчым, фатэрлянд, гэр гэрманіш... (Падказвае на мігі, што ўлле яму вады.)

Немец (падышоўшы да Мікіты і прыглядаючыся да формы). О-о! Што я бачу? Рыхтык рускі генэрал. (Набок.) Але хоча дурня клеіць, каб выкруціцца ад палону. (Беручы “!пад казырок”.) Ваша прэвасхадзіцельства! Я вас павінен, як верны нямецкі салдат, забраць у палон, бо вы рускі генэрал.

Мікіта (перапужаны). Аяяй! Оеей! Куды ж я падзенуся? Оеей! Оеей! Як жа вытлумачыць, што я не генэрал, а калежскі рэгістратар? Пашукаю яшчэ ратунку ў слоўніках. (Шастае слоўнікам.) Генэрал... генэрал... пажарная каманда... Оеей! Оеей! Мая ты босая каманда. Няма ў слоўніку. Дзе той Спічыні? Які яго нячысцік выкруціў у гэтую небяспечную для мяне хвіліну? Оеей! Оеей! Што ён нарабіў мне, гэты гэр профэсар з сваёй навукай! Оеей! Оеей!

Немец. Я чакаю, ваша прэвасхадзіцельства!

Мікіта. Рыхтык, рэхт, меджду протчым, шабас гут, фрау... фатэрлянд... Зараз, зараз! Аяй! Аяй! А ратунку аднекуль, а збаўлення аднекуль. Забярэ ў палон, у нямецкі палон, і жыві там як хочаш.

Гануля (ломячы рукі, да Немца). А мой жа паночак, а мой жа немчык! Не бяры ў мяне апошняга Мікітку.

Мікіта. Оей! Оей! Што будзе, то будзе, папрабую загаварыць з ім па-нашаму, можа, зразумее. Мусье немец. Ясны пане немец! Я не генэрал, а толькі пажарная каманда... Пажарнік менскай, меджду протчым, пажарнай дружыны, — дакумент маю на гэта з пячаццю. Бачыце, я толькі кум пажарны. Каб я з гэтага месца не зышоў, калі я генэрал!

Немец. Не магу паверыць, ваша прэвасхадзіцельства! Заўсёды генэралы кажуць, што яны не генэралы, калі іхняе генэральства пачынае ім самім бокам вылазіць. А дзеля гэтага — прашу ў палон!

Мікіта. Оей! Оей! І зразумеў і не паверыў. Гвалтам робяць генэралам. Чаму ж ты скро́зь дна не правалілася, мая ты пажарная каманда. Аяй! Аяй!

Гануля (ходзячы па хаце і ломячы рукі). Матачкі мае родныя, бацечкі мае хрышконыя! Што гэта робіцца! Садом і Гамора! (Стукае ў Янкавы дзвёры.) Пане настаўнік! Дзядзька беларус! Ратуйце! Немец Мікітку ў палон цягні!

Уваходзяць Янка, Аленка, Гарошка.

З'ява XIX

Тыя ж, Янка, Аленка, Гарошка.

Мікіта (стайшы перад Немцам на калені). Оей! гэр гэрманіш, кіндар фатэрлянд! балабостачка мой ненаглядны! Не губі маёй маладосці — не бяры ў палон! Больш ніколі не буду генэралам.

Янка (чуўшы гэту гутарку). У чым справа?

Мікіта. Оей! Оей! Мусье немец зрабіў мяне, меджду протчым, генэралам і хоча ў палон цягніць, а я не хачу быць генэралам і не хачу ў палон цягніцца. Оей! Оей! Пане настаўнік, бацька беларус! выбаўляй з ягіпецкай нволі.

Янка (адвёўшы набок Мікіту). Дайце яму тры рублі, і адчэпіцца.

Мікіта. Дам дзесяць, а толькі ратуйце, меджду протчым! (Мацае па кішэні.) Ой, гроши засталіся ў рэгістратраскіх “меджду протчым”. Пазычце мне да заўтра.

Янка дае яму грошы, Мікіта падыходзіць да Немца, становіцца на адно калена і падае грошы.

Вось вам, ясне мусье немец, гэр гэрманіш, пакуль што контрыйбуцыя, заўтра дам энэксю, а там, калі не хопіць, жонак, дзяцей залажу, меджду протчым, мамашу, толькі дайце перадышку, не цягніце ў палон!

Немец (хаваючы грошы). Загаварылі б адразу гэткім языком, ваша прэвасходзіцельства... (Бярэ “пад казырок” і выходзіць.).

З'ява XX

Тыя ж без Немца.

Мікіта (зрываючы з сябе і кікдаючы па чарзе аб зямлю часткі пажарніцкага ўбору). К чорту пажарніцкую кар’еру! К чорту пажарніцкую кар’еру! (Пускаючы аб зямлю кнігамі.) І нямецкае шпрэхэн к чорту! І нямецкая губэрнатарская канцэлярыя к чорту! Ад заўтрашняга дня займуся свабоднай прафесіяй — буду на Койданаўскай вуліцы гандляваць нямецкім рублямі

Гануля падбірае па раскіданае, Аленка штохвіля пырскае смехам, Янка наスマешліва ківае галавой,
Гарошка пыхкае мацней люлькай і плюе.

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Позняя восень. Сцюдзёна. Пад вечар. Месца дзеі — кусок Катэдральнаага пляца, называнага іначай мяянчанамі “Брахалка”, — бліжэй ад Койданаўскай вуліцы, з відам насупроць — вежа з гадзіннікам. Па пляцы колькі дрэў без лісцяў, некалькі садовых лавак. Праз усю дзею праходзяць то сюды, то туды рознага калібра грамадзяне, грамадзянкі і йграе напераменку лера і шарманка. Пры падняцці заслоны першым праходзіць справа ўлева Лернік з лерай, а пасля Шарманшчык з шарманкай. Некалькі быўших паняў, стоячы радам, прадаюць усялякія хатнія манаткі. Непадалёк ад паняў такі самы тавар праадае

Гануля.

З'ява I

Гануля, Мікіта.

Мікіта (у выцвіўшым чыноўніцкім асеннім пальце з настаўленым каўняром, з парсонам уваходзіць справа; да Ганулі). Меджду протчым, мамаша, прадалі што-небудзь ці не?

Гануля. А ні на іголачку. Як хто зачараваў. (Паказваючи на паняў.) У тых таксама ніхто нічога не купіў.

Мікіта. Нешчаслівым для гандлю і мне сягоннешні дзень выпаў. Каб хто хоць на смех запытаўся аб марках.. “Рускія”, кажуць, давай, а німецкія, кажуць, меджду протчым, немцу прадай. А дзе тут таго немца зловіш, калі — па чутках — амаль не ўсе ўжо з гораду выйшлі. (Да праходзячага грамадзяніна.). На хвіліначку, пане мусье! хачу вам нешта запрапанаваць.

Грамадзянін затрымоў аецца.

Можа, з ласкі сваёй купіце ў мяне маркі?

Грамадзянін іранічна і падазронна змераў яго вачыма ды пайшоў.

Гануля (да праходзячай грамадзянкі). Панечка, купеце ў мяне пацеркі, а можа, дамскі нэсесэр, а можа, во гэта? — усё за паўцаны аддам, усё за паўцаны.

Грамадзянка паглядзела-паглядзела тавар і пайшла.

(Да Мікіты.) Вось так усе яны: паглядзіць і пойдзе, паглядзіць і пойдзе.

Мікіта. Меджду протчым, мамаша, я вам не адзін раз казаў і яшчэ кажу: у вас няма зусім гандлярскай жылкі, у вас не хапае нават чуткай кемнасці ў гандлёва-прамасловых спраўах, дзе вымагаеца ад прадаўца пэўнай веды ў пазнаванні душы купляючага і яго грамадзянскага і соцыяльнага становічша. І вось, напрыклад, меджду протчым, вы толькі што запрашалі: “купеце, за паўцаны аддам, за паўцаны”.

Разумееца, кожны падумае, што ў вас зусім дрэнны тавар, якого і за паўцаны не варта купляць. Таксама паміж купляючымі трэба выдзяляць іхнія рангі і клясы — абавязкова; а вы, як, напрыклад, толькі што, не разгледзеўшыся дакладна, хто які йдзе, кажаце праста з моста: панечка, межджу протчым! А па-пойму, зусім не панечка, а самае меншае — мадама, а можа, нават і мадам-сіньёра.

Гануля. Ды якая там яна мадама? Проста нейкай... нейкай...

Мікіта. А хоць бы нават, меджду протчым, і такая нейкай. Усё роўна. У гандлёва-прамысловых адносінах мы павінны рабіць від, што яна і не такая, і не нейкай. Для нас адно важна: каб тавар куплялі, каб тавар не залежваўся.

Паўза.

Меджду протчым, мамаша, я ўважаю, што, апрача ўсяго іншага, сягоння ўдабавак нейкі выключны дзень, і вам ніякай гандлёвой “здзелкі”, бадай, не ўдасца ўжо правесці. Дзеля гэтага йдзеце з таварам дамоў і шыкуйце вячэру, а я застануся яшчэ тут. думаю, што мне ўдасца злавіць, меджду протчым, якога немца і ўсучыць яму ягоныя маркі.

Гануля (складаючы манаткі). Толькі пільнуйся, сынок, каб ён не ўзду маў цягнуць цябе ў палон і пры адсту пленні, як тады — пры наступленні.

Мікіта. Не бядуйце, меджду протчым, мамаша, — я заўсёды знайду выхад з найгоршага крытычнага становішча. Ды я ж прасіў вас, мамаша, не ўспамінаць мне аб гэтай трагедыі майго жыцця.

Гануля маніца выходзіць.

Ага! Калі спаткаеце профэсара гэр Спічыні, то напомніце яму, што я ўжо яго чакаю на практычную лекцыю аратарскага мастацтва, вось толькі схаджу на мінутку на Койданаўскую вуліцу паслу ханаць, як там стаіць курс на валюту. (Пайшоў.)

Гануля, а за ёй Пані з манаткамі шнурам выходзіць. Па хвілі уваходзіць Янка і Аленка.

З'ява II

Янка, Аленка.

Аленка. Здаецца, мы ўгаварыліся тут пачакаць на татку?

Янка. А так — тутака. Пакуль прыйдзе, можам хвіліну пасядзець.

Аленка (сеўши на лаўку, пасля паўзы). Як вы заўсёды, дзядзька настаўнік, мудра вельмі разважаеце, ажно мяне часам страх бярэ! Вось, напрыклад, іду чы сюды, сказалі вы, што мы павінны дабівацца, каб быць не толькі гаспадарамі самі над сабой, але і над сваёй воляй.

Янка. А як іначай, Аленка. Якімі б раскошамі матэрыяльнымі нас ні надзялялі, ніколі яшчэ не будзем шчаслівы, пакуль чужая воля будзе гаспадаром над нашай воляй. Каб гэтага не было, мы павінны растаптаць, зніштожыць даўгавечную ману, якая вучыць, што мы не ёсць мы, што мы нейкае нешта, якое абы накарміў, як быдлён, дык і сыта будзе. Мы павінны душу нашу народную выявіць у сваім “я”, у сваёй самабытнасці і смела сягнуць па сваё неадымае справа самім распарааджацца гэтым сваім “я”.

Аленка. Але цярністы шлях мусіць праісці душа народная, пакуль збавіць гэта сваё “я” ад чужой няволі.

Янка (не слухаючы). Зірні, Аленка, на Менск! Тут калісь, — як сказана ў нашай песні аб паходзе Ігара, — продкаў нашых галовы снапамі на таку слаліся, душу ім ад цела веялі, а чырвоныя берагі Нямігі не зернем былі пасеяны, а касцямі гэтих жа продкаў нашых. З гэтага бачым, што яны за нешта змагаліся, каб пад сценамі роднага гнязда косці свае пасеялі... А ўміралі, відаць, з славай, бо ў песні іхняе ўміранне

засталося вечна жыць. А ці ж увекавечыць песня змаганне і ўміранне патомкаў? Не! Но мы змагаемся і ўміраем за чужое.

Аленка. Шмат хто і з нас ужо змагаецца і ўмірае не за чужое, а за сваё, а песня аб іх ужо не забудзе.

Янка. Гэта адзінкі, мілая Аленка. А душа агульнаграмадская яшчэ дрэмле.

Аленка. Скіне сваю дрымоту і душа. Абы толькі гэтыя адзінкі, што ўжо змагаюцца, больш ясных паходняў распалілі і асвяцілі сцежкі ўсе для паўстаючай грамады.

Янка. Што ж, можа, і праўда твая, Аленка. Мы як бы пачынаем ужо адплюшчваць вочы і паўставаць проці тэй паганай маны, што мы не ёсць мы. Але яшчэ хістаемся то ўправа, то ўлева. Яшчэ ясна азначанай мэты не можам сабе ўявіць. А мэта ў нас адна: калісь амэрыканцы, змагаючыся з Англіяй за сваю незалежнасць, напісалі на сваім сцягу несмяротныя слова: “Амэрыка для амэрыканцаў”. І гэта памагло: сягоння Амэрыка вольная. Павінны пайсці і мы па яе слядох і напісаць агністымі рунамі на сваім сцягу: “Беларусь...”

Уваходзіць Мікіта.

З'ява III

Янка, Аленка, Мікіта.

Мікіта (да Янкі, падышоўшы да яго пры апошніх словах і не пазнаўшы). Пане мусье, можа, патрабуеце маркі? (Пазнаўшы.) Ах, гэта вы, меджду пратым, пане профэсар?

Янка. Во, неспадзянкае спатканне. Як маецца, пане рэгістратар?

Мікіта. Дзякую, меджду пратым. Так сабе. Нічога сабе. Што ж вы тут парабляеце?

Аленка. Мы прыехалі татку з палону вызваліць. Бачыце, немцы яго ў абоз пагналі, дык мы, баючыся, каб яго ў Нямеччыну не загналі, паехалі ўслед на падмогу. То ж у мяне адзін татка на цэлым свеце, павінна ратаваць!

Мікіта. Так, так! Было б няважна, каб зvezлі з хаты апошняга, меджду пратым, бацьку.

Янка. А што вы тут парабляеце, пане рэгістратар: маркі людзям раздаеце?

Мікіта. Межджу прачым, не раздаю, а прадаю, а гэта вялікія дзве розніцы. Але, як уважаю, то вы яшчэ не ведаецце, што я для стварэння сабе новай кар'еры пакінуў чыноўніцтва і перайшоў на свабодную професію.

Янка. Што ж гэта? па-вашаму — гандаль на Коўданоўскай біржы валютай — свабодная професія?

Мікіта. А чаму ж бы не так? Па-мойму, зусім свабодная. Вось хоць бы судзіць з таго, што калі я перайшоў на яе, по пачуўся, як птушка тая, зусім свабодным. Меджду прачым, змалку дзён мяне цягнула да свабоды і гандлю.

Янка. Хіба да свабоднага гандлю сумленнем і гонарам.

Мікіта. Меджду прачым, дзядзька беларус, вы мяне абрахаце.

Янка. Выбачайце, пане рэгістратар, — можа, я крыху і памыліўся.

Мікіта. Меджду прачым, не крыху, а зусім памыліўся. Але мяне зласліваия гутаркі зайдросных людзей мала абходзяць. Назло ім незадоўга пераходжу яшчэ на адну свабодную професію.

Янка. Цікава — якуЮ?

Мікіта. Буду аратарам.

Янка. Вы — аратарам? Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Мікіта. Меджду прачым, нічога тут смешнага. Не сягоння-заўтра прыходзіць новая ўлада, а з ёй такая політычная сітуацыя, пры якой здольны аратар будзе магчы купацца як сыр у масле.

Янка. Але ж вы, пане рэгістратар, звар'яцелі. Вашы дзікія — не скажу чарнасотніцкія — пераконанні і новая політычная сітуацыя?! Гэта ж як узлезеце на вышкі араторыць, то вам гэта новая сітуацыя такога пытлю задасць, што і сваіх не пазнаеце. О, не! Гэта свабодная професія не для вашага рэгістратарскага светагляду.

Мікіта. Не разумею, пры чым тут мой, меджду прачым, светагляд? Можна мець светагляд адзін, думаць другое, гаварыць трэцяе, а рабіць чацвертае, як навучае мой професар гэр Спічыні. І я пастанавіў у сваёй аратарскай професіі моцна прытрымлівацца гэтай мудрасці.

Янка. Баюся, что гэта мудрасць дасць вам чэк на свабоднае месца ў менскім астрозе.

Мікіта. Меджду прачым, такіх невясёлых рэзультатаў і быць не можа. Аратар, маючы кожны раз напагатове адшліфаваны практыкай язык, заўсёды патрапіць выпутацца з бяды.

Аленка. А чаму б вам, пане Нікіці, замест коўзацца на слізкіх і небяспечных для вашай асобы пузяўінах, не заняцца чым-небудзь болей рэальным і грунтоўным. Напрыклад, вы болей прынеслі б для сябе і для грамадзянства карысці каб узяліся... ну хоць бы...

Янка (перабіваючы). ...на Камароўцы козы пасвіць? И чаму б, самдзеле, не так? А професія чыстая і, разумеецца, свабодная.

Мікіта. Меджду протчым, мусье беларус, такая свабодная професія не вяжацца с маёй рангай колежскага рэгістратара.

Янка. А шкада, вельмі шкада! Лепей быць добрым пастухом, чымся недапечаным рэгістратаром ці аратаром.

Уваходзіць Гарошка.

З'ява IV

Янка, Аленка, Мікіта, Гарошка.

Гарошка (уваходзіць з пугай, пыхкаючы люльку). Во добра, што застаў вас! Я ўжо ўсё сваё зрабіў, і можам ехаць дамоў. (Пабачыўшы Мікіту.) И вы тут, ды яшчэ з парасонам?

Мікіта. Як бачыце! Меджду протчым, што вы тут, дарабдзею, робіце з пугай: пасвіце каго?

Гарошка. А так! Збіраўся пасвіць тутэйшых чынадралаў, але не ўспеў, — прыйшлося выганяць з Меснку абску бандай.

Аленка. Не абску банды, тата, але акупанты.

Мікіта. И вы, мабыць, яшчэ адно пераблуталі: здаецца, немцы хацелі вас выганяць, пагнаўшы ў абоўз...

Янка. Дзядзька Гарошка зусім не пераблутаў. Усё роўна на яго выйшла: акупанты ўцяклі, а ён застаўся.

Аленка (зірнуўшы ўбок). А гэта што за такія пілігрымы брыдуць сюды?

Мікіта (зірнуўшы). Гэта, здаецца, мае быўшыя імянінныя госці.

Уваходзіць шнурам з катомкамі за плячымі і з кіямі ў руках: Дама, Поп, Спраўнік і Пан.

З'ява V

Тыя ж, Дама, Поп, Спраўнік, Пан.

Мікіта (вітаючыся, надскакваючы). Каго я бачу, меджду протчым! Якое мілае неспадзяванае спатканне! Ці не мядзведзь здох? Цалую ручкі мадам-сіньёры! Айцу духоўнаму маё сыноўняе ўпакарэнне! Вашародзіе, прымеце пакорны прывет! Маё найніжэйшае ўшанаванне, ясне пане грабя! Сядайце, калі ласка, сядайце!

Прыйшоўшыя сядоць.

Поп. Ох, дзелеса — чудзеса! Прогрэшэння нашы неісчыслімыя. Навождзяху оне на себя возмездзіе необозрымое.

Мікіта. Куды ж гэта, калі можна спытацца, мадам-сіньёра і мусье, свае, меджду протчым, персоны скіравалі?

Спраўнік. Часова адступаць прыйшлося. Эвакуемся туды — на Захад, дзе сэрцу прытульней і грудзям дышыцца “вальготней”.

Дама. Часова перанашу сваю філянтропійную чыннасць на тэрыторыю...

Мікіта (перабіваючы). Быўшых нашых ворагаў — гэрманаў, мадам-сіньёра?

Дама. Мусье рэгістратар, вы згадалі!

Гарошка (да Пана). Значыцца, паны, даіцё лататы?

Пан. А так, прыходзіцца, толькі хай там ваша вёска вельмі ў двор мой не прэцца, бо як вярнуся...

Мікіта (перабіўши). І ўсё гэта праклятая, меджду протчым, рэволюцыя нарабіла.

Янка. Што, кусаецца? Ви, пэўна б, хацелі і з печкі зваліцца і патыліцы не адбіць? Рэвалюцыя, мае паны, не цётка — па галоўцы гэткіх сваіх прыяцеляў не гладзіць.

Дама. Мусье беларус, вы, як я ўважаю, напоўнены павевамі новага часу і належыце, мабыць, да новай партыі стоікаў, якія не паддаюцца эвакуацыі і застаюцца на месцы?

Янка. Паддаецца эвакуацы ў сягонешні час толькі той, у каго або нячыстae сумленне, або ён сядзеў тут збоку прыпёку, не раўнуючы, як пустазелле на сялянскай градзе.

Дама (да Мікіты). А вы, мусье рэгістратар, калі прыняць пад увагу довады мусье беларуса, то пэўна заставацца тут не будзеце і нашым шляхам пойдзеце?

Мікіта. Мадам-сіньёра, вы не згадалі: я, меджду протчым, застаюся. Як істы рускі патрыот, я змушаны пакуль што стаяць тут на варце сваіх рангавых і руска-

ісціных інтарэсаў. Хоць, можа, я гэтак рызыкую нават сваёй, меджду протчым, пэрсонай, але місію сваю мушу стойка выпаўняць.

Янка. Мне здаецца, пане рэгістратар, што вы так запуталіся ў сваіх рангах, клясах і свабодных професіях, што ўжо не здольны да ніякае місіі — нават да тэй сваёй роднай, ісціна-рускай місіі.

Мікіта. Меджду протчым, не забывайце, пане беларус, што я найздальнейшы вучань акадэмікаў Скрынчанкі й Саланевіча. Апрача таго, нас бацька Пурышкевіч, быўшы ў Менску тут, замеціў і, ад'яджаючы, на гэтую місію багаславіў.

Паўза.

Гарошка (да Папа). А вы, бацюшка, таксама за імі (махнуўшы пугай) туды — упрочкі?..

Поп. Нет, чадо мое. Акі пастыр, я дужэн остацься пры агніцах своіх, я толькі провожаю сірых сіх, дабы іх напутстваць на путь неведомый.

Спраўнік. Але, панове, час нам ужо ў дарогу! Вораг не спіць і ўжо блізка: можа адрадзіць нам усе ходы для адступлення.

Галасы. А так! Праўда! Час!

Мікіта. Пагасцілі б, мадам-сіньёра і мусы, яшчэ хоць з хвіліну!..

Дама, Поп, Спраўнік, Пан устаюць, раскланяваюцца і шнурам выходзяць у праціўны бок, з якога прыйшлі былі.

Поп (ідучы ўслед за адходзячымі, паказываючы на іх рукой). Акі пціцы небесныя, отлетаючы на зімнее время в жаркія страны. Да храніт іх в странствіі мацер неопалімая купіны і мацер крупіцкая!

З'ява VI

Мікіта, Янка, Аленка, Гарошка.

Мікіта (як тыя выйшлі). Ах, забыўся запрапанаваць ім купіць у мяне маркі! Пэўна з “царскім” эвакуюцца.

Янка. Не турбуйцесь! Яны, як праўдзівяя патрыоты, з “царскім” не разлучаюцца.

Мікіта. Вы, пане настаўнік, як я заўважыў, чагосьці недалюбліваеце нашай чыстай інтэлігенцыі.

Янка. Для вас, як для рускага колежскага рэгістратара, яна, можа, й чистая, але для мяне яна — “Варшавске смецце, гразь Масквы”, як сказаў вешчы Шаўчэнка.

Гарошка (паказываючы пугай). А во яшчэ два дапатопы!

Уваходзяць Вучоныя — адзін з аднаго боку, другі з другога, разглядаючы праз свае падзорныя трубы.

З'ява VII

Тыя ж, Усходні вучоны, Заходні вучоны.

Усходні вучоны (стукнуўшыся з Заходнім). Чорт подзеры!

Заходні вучоны. Пся крэв!

Усходні вучоны. Ізвініце, судар!

Заходні вучоны. Пшэпрашам пана!

Усходні вучоны. І вы здзесь?

Заходні вучоны. І пан ту?

Кланяюща адзін аднаму і прысутным.

Усходні вучоны (да Янкі). Очэнь кстаці, что вы, господзін белорус, здесь.

Необходзімо почэрпнуць от вас сведенія касацельно церрыторыяльных данных обласці, іменуемай вашым племенем — Белорусь.

Янка. О, наша тэрыторыя, пане вучоны, вельмі вялікая — і вокам не дастаць!

Уся Менска Брахалка, на якой вы, як бачу, гэтай тэрыторыі шукаеце, ды яшчэ далей.

Заходні вучоны. а чы не можэце, пане бялорусін, поіформаваць венцэй шчэголово о тэм вашым “далей”?

Янка. З гэтага нічога не выйдзе, пане вучоны. бо абхапіць гэтае “далей” закораткі ваши пяты.

Усходні вучоны. так, так! (Запісваючы ў нататнік.) Пры опросе аборыгенов Северо-Западнаго края о процяжэнії занімаеомі імі церрыторыі выяснялосі, что таковая включае в себе всю обласцт Мінскай Брэхалкі ды ешчо далей... На вопрос, как далеко распространяется оное “далей”, мой собеседнік із племені белоруссов об’яснял на местном общчэрусском говорэ, что для посціжэнія сего “далей” у науку вообще і в частносці ў зпаданой наукі короткі пяткі.

Заходні вучоны. Так, так! (Запісваючы ў нататнік уперамежку з Усходнім вучоным.) Падчас баданя тыбульцов, осядлых на Всходніх Крэсах польскіх, о розмярах замешкалэго пшэз ніх тэрыторыуму зостало высветлённым, іж данэ тэрыторыум вхланя в себе цалкем провінцыен Мінскай Брэхалкі і ешчэ далей... На запытанне, як сень далеко распостшэнія овэ “далей”, муй інформатор походзонцы од бялорусінов ожэкіл в огульнопольскім мейсуювым нажэчу, іж для осёнгненця онэго “далей” наука наогул, а в шчэгульносці наука Всходня посяда за крутке пенты.

Усходні вучоны (скончыўшы пісаць). Благодару покорно!

Заходні вучоны (скончыўшы пісаць). Дзенькуен упшэйме!

Абодва раскланьваюца і выходзяць — кожны ў праціўны бок, з якога прыйшоў быў.

З'ява VIII

Мікіта, Янка, Аленка, Гарошка.

Аленка. На гэтых дык няма ніякага ўпынку! Шныраць і шныраць, як свінні ў чужым агародзе.

Мікіта. Мудрыя людзі — гэтыя вучоныя. Я зайды схіляю перад імі сваю, меджду протчым, галаву.

Янка. Асабліва перад гэтымі вы павінны як найніжэй схіляць

Мікіта. Чаму так?

Янка. Бо вы ад гэткіх вучоных чэрпаеце сабе ўдзяткадайны клёк для падтрымання сваіх рэгістратарскіх кар'ераў у тутэйшым краі.

Аленка. Ці не час ужо, дзядзька настаўнік, пакінуць гамонку ды йсці ў заезд, а то, чаго добраға, Шая замкне браму?

Янка. Ой, час, час! (Да Гарошкі.) А і вы, дзядзька, пакупкі свае зрабілі?

Гарошка. Дзе там! Дарма толькі вытаптаў з паў-Менску — як у шабас, усе крамы пазачынены. Паеду без табакі.

Аленка (жартайліва). Якое няшчасце! Гэта ж як у таткі пачнецца вялікі табачны пост, дык здаецца ён усім нам табакі!

Гарошка (дабрадушна). Табакі не табакі, а перцу калі-небудзь дастанеш ты ў мяне за свой доўгі язык.

Янка. Хаця не пабецеся стары з малой за табаку. Мушу хутчэй вас адгэтуль весці (Да Мікіты, адвітваючыся.) Бывайще здаровы, пане рэгістратар! Жычу вам у новай аратарскай рофэсіі дастукацца асэкарскай рангі.

Мікіта. І вам таго самага, пане беларус, у вашай, меджду протчым, беларускай профэсіі.

Янка, Аленка і Гарошка выходзяць. Па хвілі ўваходзіць Спічыні.

З'ява IX

Спічыні, Мікіта.

Спічыні. Даруйце, мусье Зносілов, што з мусіў вас крыху на сябе чакаць. Але апошняя дні так много маю лекцыяў па аратарству, што папасці ўсюды ў свой час няма ніякай змогі.

Мікіта. Я вельмі рад, што ўсё ж такі вам, гжр профэсар, удалося ка мне папасцю бо вступаць, меджду пратым, з трывуны без практычнай лекцыі неяк ні сёе ні тое.

Спічыні. Цяпер ужо будзеце магчы выступаць хоць і заўтра. Можам пачынаць, мусье рэгістратар!

Мікіта. Меджду пратым, я гатоў, мусье профэсар!

Спічыні. Улазьце на трывуну, мусье рэгістратар.

Мікіта становіцца на лаўцы.

Так! Так! Цяпер зрабецце позу. Крыху не так — прасцей фігуру і вышэй галаву, вочы — удалъ. Левую руку абапрыце на левы клуб. Так! Так! Правая рука застаецца свабодная — гэта, каб у патрэбных момантах ваша араторыі можна было, заціснуўши кулак, патрасаць ёю анд аўдыторыяй. Цяпер, калі зрабілі сабе аратарскую паставу, пачынайце прамову. Спачатку кажаце ціхім-цихім голасам, пасля штораз — мацней а пад канец бухаецце грамабойным голасам і, разумеецца, на чым свет патрасаецце кулакамі. Ну, цяпер пачынайце араторыю на тэму: “Пролетарыят і буржуазія”.

Мікіта. Вельмі паважныя, меджду пратым, мадамы, вельмі паважныя, меджду пратым, мусы! да апошняга часу пролетарыят эксплётавай буржуазію. Буржуазія з усіх жыл выбівалася, каб здабыць сабе на чорны дзень якую жменю золата або кусок якога маёнтку, а пролетарыят, меджду пратым, у гэты бок і пальцам не ківаў; усёй работы яго было, што толькі, меджду пратым, працаваў, ды йшчэ за гэтую мізерную працу цягнуў крыявавую капейку з беднац буржуаці. Буржуазія з кожным днём ад недастаткаў таўсцела — казаў той — расла не ўвышкі, а ў папярэчкі, меджду пратым, як той гарбуз, а пролетарыят ад роскашы цянеў — казаў той — рос не ў папярэчкі, а ўвышкі, меджду пратым, як тая тычка. Дзеля таго (трасучы кулаком) далоў!.. далоў!..

Спічыні. Затрымайцеся на мінутку. У сваёй араторыі вы перабуталі лёгічныя тэрміны, і там, дзе павінна стаяць першае, у вас чамусьці другое, а дзе — другое, там стаіць першае. Ужо я вам казаў, што тэорыя аратарскага мастацтва не любіць, каб выкідалася перад аўдыторыяй тое, што ў вас папраўдзе накіпела на ватробе. Можае думаць усё, што толькі вам падабаецца, але гаварыць абавязаны толькі тое, што іншым

падабаецца. Толькі такім чынам вы зробіце сабе на свабюоднац аратарскай профэсіі якследную асэсарскую кар'еру. Цяпер паробуйце сказаць араторыю на тэме: “Рэвалюцыйная самадысцыпліна”.

Мікіта. Ша... Шан... Не так... Между протчым, мае панечкі і мае паночки!

Рэвалюцыйная самадысцыпліна... рэвалюцыйная самадысцыпліна... гэта такая, между протчым, дысцыпліна, што мае два канцы — то яна усім б'е, то яе б'юць, бо контррэвалюцыйная дысцыпліна не спіць у шапку. З гэтае прычыны і рэвалюцыйная самадысцыпліна не мае спаць, между протчым, у шапку, бо йначай праспіць усю сваю гаспадарку. Дзеля гэтага (трасучы кулакамі) далоў... далоў... I так, между протчым...

Спічыні. Затрымайцеся. Гэта ў вас выйшла нібы лепей. Цяпер выслушайце маленькія дзве асцярогі: першае — калі ўзыдзеце на трывбуну, то ёмка зачашэце сабе на галаве думку аб тым, пры якой політычнай сітуацыі выступаеце з араторыяй. Другое — найбліжэйшая політычная сітуацыя, пры якой першы раз прыйдзеца выступаць вам публічна, апраеца на пэўных пляцформах. Дзеля гэтага, перш чымся араторыць, вы павінны выбраць сабе стойкую пляцформу і толькі адну, а не дзве або тры, бо йначай можаце паскаўніцца і зваліцца з усіх трох разам.

Мікіта. Между протчым, магу я засці ўжо, мусье профэсар, з трывбуны?

Спічыні. Можаце ўжо зысці, мусье рэгістратар, з трывбуны.

Мікіта зыходзіць.

Ахвяруем цяпер колькі хвілін на тэорытычнае асвятленне некаторых звязаных с аратарствам пытанняў. Вось, напрыклад, як вы сабе разумееце мітынг?

Мікіта. Мітынг, мусье профэсар, мітынг, между протчым, гэта нешта такое, што выдумалі ангельцы для тых, якія нічога не хочуць рабіць, а толькі ходзяць і варон страляюць. Мітынг, между протчым, гэта тое самае, што пераліванне з пустога ў парожняе. Мітынг — гэта тое з вушамі таварыства, дзе араторыць буду я, а слухаць будуць яны і крычаць будуць: віват, рэгістратар Зносілов! — калі іх па шэрсці пагладжу і — далоў, рэгістратар Зносілов! — калі пагладжу іх проці шэрсці, между протчым.

Спічыні. Усё гэта як бы так і як бы не так. Але да гэтага яшчэ вернемя. Цяпер мне адкажэце на адно пытанне, і на сягоння будзе годзе. Вы што-небудзь ведаеце аб савецкім уладзе?

Мікіта. Оей! Нават добра ведаю.

Спічыні. Аб гэтым у вас павінен быць ясны, дужа яны светапогляд, адным словам — пад арэх.

Мікіта. Савецкі лад... Савецкі лад, меджду протчым, Генрых Мотавіч... Совецкі лад... гэта... гэта такая чырвоная паводка... такая, меджду протчым, паводка, аб якой не снідася ні Фараону, ні Салямону... Савецкі лад гэта... гэта...

Спічыні (ускочыўшы з лаўкі). Пардон! У мяне разбушаваліся нэрвы. Сюды маршыруце нейкі немец. А я страшэнна не люблю спаткаца з ворагам, калі ён наступае і калі ён адступае.

Мікіта. О так! Асабліва страшна з ім спаткаца, меджду протчым, калі ён наступае.

Спічыні. Маю гонар кланяцца! (Шпарка выходізіць.)

Уваходзяць Наста і Немец.

З'ява X

Мікіта, Наста, Немец.

Мікіта. Наша нійніжэйшае, меджду протчым, ушанванне мамзэль Насце!

Наста. Добры вечар! Добры вечар, мусье Нікіці!

Мікіта. Што ж гэта вы, мамзэль Наста, не самі адны, а з гэрам немцам, як з нявіннай ахвярай свайго, меджду протчым, чсарадзейскага сэрца?

Наста. Ужо даўно маё сэрца — не маё, а сядзіць у пасты другога сэрца...
(Усміхаючыся.) Чыйго?.. Вы, мусье Нікіці, пэўна ведаецце. А немец? Як мне напэўна вялома з пэўных крынік, то гэта апошні з роду магіканай, які, згодна з Берасцейскай умовай, пакідае сягоння нашы менскій палестыны і махае свае крокі туды, адкуль прыйшоў.

Мікіта. Але й палонных, як уважаю, па дарозе хапае. Ці гэта, можа, вы дабравольна, меджду протчым?

Наста. О, немцам цяпер не да чужых генэралаў. Яны цяпер заняты спэцыяльна хапаннем сваіх жа ўласных генэралаў. Бо, як чула я ад пэўных асоб, у іх таксама рэвалюцыя. А вось гэтага — дык я толькі ахвяравалася правесці да Брахалкі.

Мікіта. А ці не ведаецце, мамзэль Наста, можа, яму на дарогу маркі патрэбны, бо я маю да прадання?

Наста. Спытайцесь.

Мікіта (да Немца). Меджду протчым, гэр германіш, можа, купіце германскія маркі?

Немец паказвае на мігі, што не разумее, у чыі рэч. Мікіта дастае партманэ, а з яго гроши і на мік паказвае немцу, каб купіў. Немец тлумачыць на мігі, што яму гроши не трэба, бярэ “пад казырок” і выходіць.

З'ява XI

Мікіта, Наста

Мікіта (палажыўшы, не помнячы, партманэ з грашым на лаўку). Ну і немец меджду протчым! Сваіх жа нямецкіх марак не хацей купіць. Але што гэта — ці ён нямы, што ні слова не адказаў мне на запытанне?

Наста. Не нямы, а толькі немец і па-нашаму не разумее.

Мікіта. Гм! Цікава! А чаму той, што маніўся мяне ў палон, меджду протчым, узяць, як ржпу сек па-нашаму?

Наста. А гэта іншая рэч. У іх, як мне з пэўных крыніц вядома, ёсць спэцы ад усялякіх языкоў, ну вы і нарваліся на гэтага спэца.

Паўза.

Мікіта (набок). Страшэнна, меджду протчым, адпаведная хвіліна, каб паўтарыць мамзэль Насце сваю адвенчную пропозыцыю.

Наста. Аб чым гэта вы так задумаліся, мусье Нікіці?

Мікіта. Да ўсё аб тым самым, меджду протчым, хэру вімская мамзэль Наста: аб вас мае думы ўпалі ў глыбокую задуму.

Наста. І глупства робяць гэтыя вашы думы. Я ж вам ужо цяпер ся забараніла бумаць аба мне, пакуль не зробіцесь асэсарам! Значыцца, і не мае права думаць.

Мікіта. Не магу вытрываць, сэрафімская, меджду протчым, мамзэль Наста, аніяк не магу вытрываць! (Становіцца на лаўцы перад Настай на калені, засланяючы збольшага яе ў сябе распушчаным парасонам.) Мадоністая мамзэль Наста! Каханне маё, меджду протчым, вульканічнае! Падаруйце же мне, нарэшце, сваю абы мальную ручку і сваё трапятлівае сэрца. Асэсарам буду я, вось пабачыце, што буду! Ужо я стаю на вялікай дарозе да славы, да славы знамянітага, меджду протчым, аратара. А там як піць даць атрымаю асэсарства. Меджду протчым, чырвоным асэсарам буду! Толькі прымече мяне, жыватворнакрынічная мамзэль Наста, у пакорныя і вечныя слугі вашага, меджду протчым, сіньёрыстага сэрца.

Наста. Хапун вас не схопіць, мусье Нікіці, калі яшчэ крыху пачакаеце на мае рукі і на маё сэрца. Толькі тады з гэтага квасу будзе піва, калі я з пэўных крыніц напэўна даведаюся, што вы не рэгістратар толькі, а ўжо асэсар. А іншых залётаў ды іншых каханняў мой організм не прымае. Пакінбце кленчыць на лаўцы, а так сабе на зямлі чакайцею будзьце здаровы! Мушу збегаць у вадну пэўную крыніцу. (Выходзіць.)

Мікіта (яшчэ кленчачы і працягнуўшы з парасонам рукі ўслед Насце). О, ранга мая асэсарская! О, кляса мая бонтонная, беспардонная!

З'ява XII

Мікіта, Абарванец.

Абарванец (увайшоўши з таго боку, куды Наста выйшла, да кленчачага з працягнутымі рукамі Мікіты). Пажэртву йце, таварыш, безработнаму!

Мікіта (зышоўши з лаўкі, набок). Пачынаецца! Падумаеш, таварыш! (Да Абарванца.) Выбачайце, я не таварыш, а, меджду протчым, буржуаз, а як вам хіба ведама — буржуазія нічым не жэртвуе. (Сярдзіта адварачваецца набок.)

Абарванец (патросы кулаком, набок). Пачакай! Заўтра ты ў мяне йначай запчеш! Заўтра ты ў мяне папросіш пажэртваваць. (Забірае пакінутае на лаўцы партманэ і выходзіць.)

З'ява XIII

Мікіта.

Мікіта (да праходзячай з чырвоным сцягам групы грамадзян і грамадзянак). Мо, шаноўныя мадамы і мусыі, патрабуеце купіць марак? (Мацаецца па кішэніах.) Новенькія... Але, новенькія... Дзе ж яны? (Прыглядаецца на зямлю, на лаўку.)

Грамадзяне ў грамадзянкі, пырснуўши смехам, пайшли.

Сцягнуў нехта! Апошняя грошыкі сцягнуў, меджду протчым, і рускія і нямеція. Заўтра не будзе за што і рук зачапіць. (Апускаеца з уздохам на лаўку, кладзе на паручы руکі, звешвае на іх галаву і ўпадае ў глыбокую напаўсонную задуму.)

Паўза.

Пачыгаецца танец Ценяў пад музыку шарманкі. Пасля некалькіх мінут раптоўна ўрывываюцца зыкі вайсковай музыкі граючай цырыманіяльны марш, і крыкі: “Ура! Ура!” Танцууючыя Цені нікнунь.

Мікіта (ускаквае і пад тахт музыкі топчацца на адным месцы. Пасля быстра вышыгвае з кішэні чырвонаю хустачку, парывязвае да парасона, становіцца на лаўку і, таксама маршыруючы пад музыку на адным месцы, махае каля галавы парасонам з хусткай і крычыць.) Хай жывуць свободныя професіі! Хай жывуць чырвоныя асэкарскія рангі!

Заслона.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

Той самы, што ў першай дзее, Мікітавы пакой. У беспарадку накідана ўсякіх хатніх рэчаў, як бы яны сабраны былі з некалькі пакояў. Люстра, грамафона і мяккіх крэслau няма. Шпалеры павыдзіраны і кускамі звісаюць к долу. Абразы і малюнкі — тыя самыя, што ў першай дзеі, — перавернуты тварам да сцяны. Па ўсіх свабодных мясцох расклеены па сценах друкаваныя ўрадавыя пастановы, дэкрэты, лозунгі, загалоўкі тагачасных газет, плакаты. Вісіць балалайка.

Калі падымаецца заслона, Гануля, закасаўшы рукі, мые бялізну ў начоўках, непадалёк сядзіць Гарошка і пыхкае люльку.

З'ява I

Гануля, Гарошка.

Гарошка. Абчым жа, тое-гэта, хацеў я казаць:

Гануля. А нешта нейкае аб высяленіі была ў цябе, сваток, гутарка напачатку.

Гарошка. Ага, успомніў! Дык вось, як нашы гэткім чынам апошні суд з князем праигралі, пачалося тое высяленне. Але як, свацейка, пачалося?! Нашы ўсё роўна не хацелі пакідаць сваіх загаспадараваных сяліб. Ну, што ж? нагналі гібель казакаў, сам нават спраўнік з Менску прыехаў. Тады ўсе мужчыны і ўсе кабеты, найболей старэйшыя, паклаліся ўпоперак вуліцы. “Хай высяляюць! — сказаў сабе гэтак. — Хай праз нашы галовы ўвойдуць у нашы родныя хаты!” Ну, разумеецца, казакі не спалохаліся гэтага. Рынулі ўсёй гурмай на конях праз ляжачы народ, а за імі прыстаў на сваёй вараной тройцы. На капусту людзей зрэзалі і на кашу з зямлём змяшалі. Бацька й маці мае так сама там засталіся.

Гануля. Мы наракаем, што цяпер цяжка жывецца, а як падумаеш, ды е і ўперад не вялікі мёд быў.

Гарошка. І чамярыца яго ведае, як гэта неяк хітра на свеце ўстроена! Паны былі польскія, законы — рускія; польскія лаюць рускіх, рускія лаюць польскіх, а як прыйдзе што да чаго, каб нашага простага чалавека пакрыўдзіць, дык і польскія і рускія ў адну дудку граюць.

Гануля. Да яно ж гэтак, мой сваток. Каму па каму, а нам, казаў той, дык два камы.

Гарошка. Наш растаўнік Янка, дык той без нікага нічога, як тапаром сячэ: “Пакуль, кажа, не зробімся самі сабе гаспадарамі, датуль нікага ладу, ні складу ў нас

не будзе". Гэты настаўнік добры і дужа разумны чалавек, але трохі галава яго нечым заведзена, бо мала, што сам носіцца, як кот з салам, з усялякімі мудрымі думкамі, дык яшчэ, як на тое ліха, і маёй Аленцы ў галаве ўсё дагары нагамі перакуліў. І цяпер тая ўжо, як папуга, паўтарае за ім: "Недачаканне іх! — кажа. — Будзем самі сабе гаспадарамі!"

Гануля. Звычайная рэч, мой сваток. Маладое піва заўсёды шуміць.

Гарошка. Так яно так. Але найчасцей ад гэтага шуму нам, бацьком, галава баліць. Я табе йшчэ не казаў, мая свацейка, што ў мяне апрача Аленкі быў і сын — Юрка. Удалы дзяцюк быў, ах які ўдалы! і таксама шумеў, занадта ўжо шумеў. І што? Самахоць за німашто асіраціў мяне. Служыў тады ён у Маскве на нейкай фабрыцы. А там — помніш? — у дзвецьсот пятym годзе пайшлі забастоўкі ды іншыя непарадкі. Як людзі казалі, і мой Юрка не адстаў. Вылез на вуліцу і давай з іншымі на чым свет шумець і крычаць: "Зямлі і волі!" Разумеецца, за такі крык жандармы і збядалі яго з гэтага свету. Кажу свайму настаўніку, што во да чаго чум і крык такі даводзіць, а ён смеецца: "Бо, кажа, твой Юрка за чужую змлю і волю шумеў і крычаў, а не за сваю, дык нічога з гэтага і не выйшла".

Уваходзіць Янка і Аленка.

З'ява II

Гануля, Гарошка, Аленка, Янка.

Янка (вітаючыся з Гануляй). Як жывём, цётачка? Даўненъка ўжо з вамі не бачыліся!

Гануля(пакінуўшы мышцё). О, даўненъка! Бадай, годзікі са два ўжо будзе.

Янка. Ды з гакам. (Да гарошкі.) а дзядзька Гарошка прачакаўся, мабыць, на нас? Пэўня люлек з тузін змарнаваў за гэты час.

Аленка. Тузін не тузін, а штук сем то пэўнв ж татка выпыкаў.

Гарошка. Не табе іх лічыць, сарока! (Буркліва.) Пайшлі і прапалі, а мне сядзі тут у чужой хаце і чакай на іх.

Гануля. Што ты, сваток? Якая ж гэта чужая табе хата?

Янка. Ну, не бурчэце, дзядзька: у вельмі пільнай справе прыйшлося нам засядзецца крыху.

Гарошка. Засядзецца, засядзецца! Як прышпілюць вам калі-небудзь хвост на гэтих пасядзінах, то прападзе вам ахвота і стаяць, не толькі што сядзець. Тоё-гэта, палякі на носе, — кажуць, што ўжо Навінку забралі, — а яны швэндаюцца сабе!

Аленка. Трэба ж было, татачка, прыгледзеца, як рыхту юцца менчукі спатыкаць новых аку пантаў.

Гарошка. Ну, і што там цікавага? Мала йшчэ вас гэтыя абску банды паску балі.

Аленка. Не абску банды, тата, але аку панты, аку панты.

Паўза.

Янка (азіраючыся па пакоі, да Ганулі). Але ваша хата, цётачка, надта неяк змянілася ад таго часу, як я выехаў ад вас: так выглядае тут усё, як бы вы толькі што з іншай кватэры перавезліся.

Гануля. Бачыце, было тут у нас у Менску апошнім часам нейкае палатненне, дые нас і ўплатнілі ў адзін пакой, а іншыя — забралі. Той пакой, дзе жылі вы, аддалі нейкаму ў скураной жакетцы, — паміж іншым, ён сягоння раніцай ужо выехаў ад нас; а з таго боку, дзе была мая спальня і Мікіткавы габінет, абодва гэнныя пакоі заняў нейкі рэдактар, па прозвішчы Гізульскі. Але, як відаць з усяго, то ён, мусіць, не зусім іхні, бо нешта не збіраецца выязджаць, хоць іхнія амаль ужо ўсе выехалі. Мікітка кажа, што гэты Гізульскі душа, а не чалавек, — надта політычны і знае ўсялікія свабодныя профэсіі.

Янка. Асабліва, мабыць, добра знаёмы з профэсіяй правакатарскага мастацтва?

Гануля. Хто яго разбярэ, з якім і з чым ён там знаёмы.

Янка. Мусіць, для гэтага політычнага чалавека вы, цётачка, крыслы свае плюшавыя аддалі, каб мякчэй было яму сядзець, бо гэтых крэслаў штось не бачу я тут?

Гануля. Да не! Да яго йшчэ пераезду сюды нашы крэслы недзе ў іншае месца спалатнілі.

Аленка. І грамафон з люстрам таксама?

Гануля. Не, дзетка. Гэтыя рэчы Мікітка мой сёлета на тавараабмен прагандляваў. І вось з усяёй, казаў той, роскаши засталася толькі балалайка, але і тую запісалі на нейкі ўчот.

Уваходзіць Мікіта ў вынашанай і палатанай “зашчытнага” колеру вопратцы, цягнучы за сабой каламажку, у якой: тры тоўстыя вялізныя партфелі, а чацвёрты — меншы; пад імі: колькі малых мяшэчкаў з прадуктамі, два селядцы, звязаныя лыкам, тры воблы, нанізаныя на аборку, невялічкая стограмовая пляшка з газай, вялікае, быццам з-пад капелюша, пудэлка з пудрай, некалькі сучкі дроў, букетнік для кветак, тры чаркі.

З’ява III

Гануля, Гарошка, Аленка, Янка, Мікіта.

Мікіта (у цягнуўшы каламажку, вітаючыся з Янкам). Якое прыемнае, меджду протчым, спатканне, таварыш профэсар! Колькі лет! Колькі зім!

Янка. І ні колькі лет і ні колькі зім, а ўсяго восем месяцаў, пане рэгістратар, як мы бачылісяю. Але, мабыць, цяжкія вашы справы, што так цяжка вам час плыве: месяцы ў цэлыя леты і зімы замяніліся?

Мікіта. Так сабе, нічога сабе, меджду протчым, плыве.

Янка. Дый што гэта з вамі? Ці не ўпісаліся вы ў менскій свабодныя гэрцуழ-сролікі? — як тачнік які, тарабаніце гэту брычку з сабой.

Гарошка. Мусіць, яны пазайздросцілі конскаму хлебу.

Гануля. Гэта Мікітка кожны дзень на службу ездзіць

Мікіта. А так, пане профэсар. Пры сучаным політычным і эконо мічныс становішчы Расійскай, меджду протчым, імпэрыі няможна йначай. Цяпер так: калі конь можа цягаць павозку, то чалавек і пагатове. На тое ж у нас і абсолютная свобода, кас усё живое мела абсолютнае раўнапраўе.

Янка. Раўнапраўе-то раўнапраўе, але ж хіба ж вам не загадвае быць штодзень за нейкага саматужнага вазюра?

Мікіта. О не! Каламажку я цягаю з сабой толькі дабравольна і толькі для ўласнай выгады. Па-першае: на службу і са службы важу патрэбныя сабе офицыйльныя, меджду протчым, паперы; па-другое: важу, але ўжо толькі са службы, усялякія пайкі, кооперацыйны тавар і іншае; па-трэцяе: вось пападаецца па дарозе якая-небудзь контрабанда, іначай кажучы — рэчы, якія ўвозіць у Менск забаронена: мука, крупы, бульба, сала, масла, цыбуля, рэдзька і гэтаму, меджду протчым, падобнае. Значыцца, выгандляваў цішком, каб ніхто не бачыў, то е-сёе з гэтай катрабанды на якую- сякую панчоху ці шкарпэтку, палажыў сабе, меджду протчым, на воз і вязі сабе ў сваёй каламажцы. Ну, і ці ж невыгодна?

Аленка (прабуючы падымаць паасаобку партфелі ў каламажцы). Ну і цяжкія э гэтыя торбы! Ці не каменне ў іх напакавана?

Мікіта. Не каменне, меджду протчым, мамзэль, а наш хлеб штодзенны.

(Дастаючы першы партфель.) У гэтым портфэльчыку ўсялякія асабістыя пасведчанні: на маю асобу, на маю кватэру. На ваду, на апал, на яду, на хадзьбу і гэтак далей, і яшчэ дакументы на права ўставаць рана і не ўставаць рана, хадзіць на службу і не хадзіць на

службу, насіць вонратку і не нсіць вонратку, тримаць грошы і не тримаць грошы, мець сабе жонак і дзяцей і не мець сабе жонак і дзяцей, свістаць, меджду протчым, на...

Янка (перабіўшы). А ў гэным другім лантуху?

Мікіта (дастаючы другі партфель). А ў гэным, меджду протчым, портфэльчыку ўсялякія дэкрэты, законы, пастановы, загады, рэзолюцыі, інструкцыі аю раўнапраўі ўсіх расаў і падрасаў, усіх нацый і паднацый, усіх народаў і паднародаў, усіх моваў і падмоваў — у нашай ядынай і непадзельнай Літбеларускай рэспубліцы. (Дастаючы трэці партфель.) у гэтым толькі грошы — мая пжнсія за першыя дзесяць дзён гэтака месяца і за два тыдні наперад. (Дастаючы чацвёрты, апошні партфель.) А ў гэтым карапузіку важнейшыя дакументы: просаюзу, біржы працы, культасты, нашага № 157 348 дамкому, у якім я паўнапраўны сакратар, і гэтак, меджду протчым, далей. (Дастаючы іншыя рэчы з каламажышы.) Далей ідуць мае за месяц чэрвень, за першыя дзесяць дзён ліпня і за два тыдні наперад дармовыя, меджду протчым, пайкі: сем фунтаў адборнай атрубянай мукі, паўтара фунта з асьмушкай круп, два фунты з чвэрткай гароху, не ведаю колькі газы, паўчвэрці фунта і два лоты солі, і да ўсяго гэтага яшчэ: селядцы, тараны, сем з паловай фунтаў дроў, пудэлачка, меджду протчым, пудры а-ля-руж, падстаўка для кветак, тры чаркі, а болей, здаецца, нічога няма.

Янка. Як уважаю, дойная каза выйшла з вашай свободнай професіі аратара: столькі грошай, ды яшчэ дармовыя пайкі!

Мікіта. Бачыце, пане профэсар, як вам сказаць, меджду протчым, я ўжо магнуў рукой на ўсе свободныя професіі: што съці мне яны не шануюць.

Гануля. Не шануюць, бо не за сваё бярэшся. Гэта ж, трэба вам ведаць, чуць не наклікаў на сваю галаву безгалоўя. Як толькі немцы выйшлі, то ён ужо на другі дзень палез на Трэку недзе на вышкі і давай на чым свет падбухторываць людзей спачатку ўсе здзівіўшыся глядзелі, смяяліся, а пасля давай шпурляць у яго чым хто папала. Сцягнулі гвалтам з вышак і непаведама куды б зацягнулі. Але, на щасце, заступілася мамзэль Наста і сяк-так выпутала з гэтай бяды.

Мікіта. Меджду протчым, мамаша, вы крыху не ў тых колерах адмалівалі ўсю гэту трагічную гісторыю. Уся бяда была ў тым, што я не ўгадаў, на якую, меджду протчым, стануць пляцформу, дзеля гэтака паслізуўся і быў змушаны прымусова зыйсці з трывуны. І гэтае, меджду протчым, здарэнне пераканала мяне, што кроў свободных професій у маіх жылах яшчэ не цячэ і што маё праўдзівае прызванне вось у гэтым (хлопаючы па партфелях): паперы, паперы й паперы. Цяпер я, пане профэсар, маю шаснаццаць дзенных і восем вячэрніх, меджду протчым, пасадаў рэгістратора ў

розных Менскіх Губэрнскіх Саўхозаў, Нархозах, Комхозах, Домхозаў і іншых аддзелах, пададдзелах і напаўпададдзелах, дзе, между прачым, сяджу сабе і сяджу сабе, пішу сабе і пішу сабе. На маю пільную працу нават начальства, между прачым, звярнула ўвагу і да маёй рангі рэгістратара добавіла ганаровую падрангу, якая па-нашаму завеща "Совбур". Бяда толькі, между прачым, што вось новая, па ліку трэцяя, політычная чытуацыя спыняе на няведамы час гэту маю рэгістратарска-совбурскую кар'еру.

Уваходзяць з дваіх праціўных дзвярэй Вучоныя.

З'ява IV

Тыя ж, Заходні вучоны, Усходні вучоны.

Заходні вучоны (стукнуўшыся з Усходнім). Пся крэв!

Усходні вучоны. Чорт падзеры!

Заходні вучоны. Пшэпрашам пана!

Усходні вучоны. Ізвініце, судар!

Заходні вучоны. І пан ту?

Усходні вучоны. І вы здзесь?

Кланяюцца самі сабе і прысутным.

Заходні вучоны (да Янкі). Брадзо на часе, жэ пан абэцным ест. Для вазбогацэння нашэй ведзы польскай потшэбнэ ешчэ нектурэ шчэгулы о нібы вашым краю. Можэ, шановны пан поіформуе цось о пшыродзе так званай по-вашэму Бялэй Русі і цось о тэм, яке собе закрэсляце граніцэ політычнэ.

Янка. Прывода наша, пане вучоныя, прыводная. Маєм поле і лес, горы і даліны, речкі і вазёры, нават мора мелі — называлася Пінскае, — але акупанты змяшалі яго з гразей, дык засталося толькі Пінскае балота. А граніц політычных не маєм, бо і політыкі сваёй не маєм — на чужой політыцы пакуль што ездзім.

Усходні вучоны (запісваючы ў нататнік). Прывода в Русском Северо-Западном крае велика і обільна — есть суши і водные бассейны, даже море собственное имелось, но благоприятным климатическим веяниям с Запада поименованное море утонуло в Псковом болоте. Что касается полоцкских границ областей, то оно в представлении здешних общнерусских людей очень туманны. Всё же примечается строительство расширяющихся этих границ на Запад.

Заходні вучоны (запісваючы ўперамежку з Усходнім). Прывода на Польскіх Крэсах Всходніх надзвычай буйна і богата; эгзистуе лёнд і водозборы; край тэн посядал

навэт можэ, але, завдзенчаёнц шкодлівым вплывом зэ Всходу, можэтж пшэісточыло сень в Пінске блото. Цо сень тычы граніц політычных краю, то взглендэм іх у месцовэй людності вшэхпольскай пшэдставене барздо не яснэ. Еднак, спостшэга сень донжэнэ розшэжыць овэ граніцэ на Всхуд.

Усходні вучоны. Ешчо одзін маленькій вопрос: вашы землякі не собіраются в будушчэму прыобрэсці себе морэ вместо утонувшего, чтобы со временем пробіць себе куда-нібудзь окошко — в Европу ілі Азію?

Янка. Нам і без мора, пане вучоны, хапае дзе тапіца, як павеে пошасцяй праз усходнія ці заходнія “акошкі”.

Усходні вучоны (запісваючы). О Дарданелах, о Індзійскіх морях і о какіх-лібо окошках не помышляют і помышляць не жэлают, ібо, по іх жэ словам, і без того імеют где топіться, когда повеет сквознякамі із Запада.

Заходні вучоны (запісваючы ўперамежку з Усходнім). О розшэжэнню своіх граніц од можа жо можа не мажон і мажыць себе не жычон поневаж, як самі твердзон, маён гдзе топіць сень і бэз можа, гды повеён пшэцёнгі зэ Всходу.

Усходні вучоны (скончыўшы пісаць). Благодару вас!

Заходні вучоны (скончыўшы пісаць). Дзенькуен пану!

Вучоныя раскланьваюцца і выходзяць кожны ў праціўныя дзвёры, якімі прыйшоў быў.

З'ява V

Гануля, Гарошка, Аленка, Янка, Мікіта.

Янка (да Мікіты). Ну і дурыгаловы гэтыя вашы вучоныя!

Мікіта. Усё гэта, меджду протчым, тутэйшыя людзі: адзін дзякавы сын, а другі — арганістравы.

Аленка. Хоць яны і вучоныя і тутэйшыя, а ўсё ж такі надта смешныя.

Мікіта. Для асоб з глухой вёскі, мамзэль, можа, яны і смешныя, а для менскай рускай, меджду протчым, інтэлігенцыі яны зусім сер’ёзныя вучоныя.

Янка. Такія сур’ёзныя, як і сягонешні выгляд вашай хаты, асабліва гэтыя хвасты ад шпалераў ды абразы задам наперад.

Мікіта. Гэта, пане профэсар, ёсьць вынік майго апошняга, меджду протчым, службовага становішча і апошній поітычнай сутуацыі, якая ўтварылася ў расійскай, меджду протчым, імпэрыі. Усё гэта вымагала тое-сёе змяніць і ў хатніх абставінах, каб таким спосабам надаць болей, меджду протчым, дэмократычнасці і прастаты.

Янка. Лёгкі і танны спосб у вас дапасоўвацца да сътуацыі.

Мікіта. Надта лёгкі і танны. Глядзіце. (Пераварачвае абрэзы.) Раз, два! і гатова.

Янка. Цікава толькі, як гэта вы з сваім апошнім суабураўскім становішчам дапасуецеся да самай навейшай політычнай сътуацыі, што круціцца ўжо каля Пярэспы?

Мікіта. Аб гэтым я таксама, меджду протчым, не забыўся. Мой профэсар гэр Спічыні працуе са мной у даным кірунку ўжо некалькі часу і памагает мне расцярэбліваць дарогу да будучай маёй кар'еры ў губернатарскай канцыляры. Бяру ў яго лекцыі таго “языка”, з якім прыходзіць новая сътуацыя.

Янка. Глядзіце толькі, каб гэты гэр Спічыні вам не ўставіў і тут спіц, як і перад нямецкай сътуацыяй.

Мікіта. Меджду протчым, гэр Спічыні таму не вінен, што напладзілі сабе людзі языкоў, як тая трусіха трусянят, і мне, меджду протчым, як ідуць немцы — вучыся панямецку, як ідуць палякі — вучыся па-польску, а як будуць ісці нейкій іншыя — вучыся па-нейкму па-іншаму і гэр Спічыні тут ні прычым. Эх, каб я быў, меджду протчым, царом! Завёў бы ад азіі да Аўстраліі, ад Афрыкі да Амэрыкі і ад Смаленску да Бэрліну адзін непадзельны рускі язык і жыў бы сабе тады прыпяваючы. А то круці галавой над языкамі, як баран які над студняй.

Янка. Бачыў бог, што не даў свінні рог, а рэгістратару панавання. Але чаму б вам, колежскі рэгістратар Нікіцій зносілов, не стацца тым, чым вы самдзеле ёсць: Мікіта Зносак — і мілагучна, і па-тутэйшаму, ды языкоў не трэба мяняць, як цыган коні?

Мікіта. Як гэта разумець, меджду протчым?

Янка. А надта проста: стаць на свой тутэйшы грунт, на той грунт, на якім узраслі ваши бацькі, дзяды.

Мікіта. Меджду протчым, вы напамыкаеце, сябра беларус, каб я стаў не нас свой, а на ваш — беларускі, хэ-хэ-хэ! грунт.

Янка. А хоць бы й так.

Мікіта. Меджду протчым, пане настаўнік, яшчэ я не ўпаў з сваім гонарам так нізка, каб лезці ў вашу, выбачайце, мужыцкую кампанію. Вы, можа, парайце мне яшчэ і вашага Тарашкевіча граматыку зубрыць?

Янка. А чаму ж бы не?

Мікіта. Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! І жартайткі жа вы, дзядзька беларус, незвычайны вы жартайткі! Ха-ха-ха! Не маочы што рабіць, інтэрнацыянальная інтэлігенцыя выдумала

гэты нейкі нацыянальны беларускі язык, а вы хацелі б заставіць нас, руска-ісцінью тутэйшую, меджду протчым, інтэлігенцыю, сушыць над ім свае апошня мазгі. Ха-ха-ха! Вось так дадумаліся! Ха-ха-ха! Меджду протчым, пане беларус, мне ваш (з націкам) “дэмократычны” язык непатрэбен, калі я маю свой меджду протчым, мацярынскі рускі язык.

Янка. О так, так! Для вашага гонару падавай вам мацярынскі язык царой, Мураўёвых-вешацеляў, Распушцінаў, Азэфаў і ўсёя кампаніі падобных ім, а на свой папраўдзе для вас родны, як вы кажаце, язык вам напляваць. Эх, русацяп вы, русацяп! Але годзе об гэтым! Калісь вы, пане рэгістратар, апомніцесь, але каб не было запозна. (Да Ганулі.) Цяпер я да вас, цётачка, толькі не з спрэчкай, а з просьбай: ці няможна будзе ў вас мне з маёй кампаніяй перанаачаваць? Шукаць іншага месца для начлегу неяк не хочацца.

Гануля. А начу́йце, мае дзеткі, начу́йце, колькі хочаце! Гэны пакой, дзе вы кватаравалі, свабодны, дык і лезьце пакуль што туды.

Янка. Шчыра дзякую!

Выходзіць з Аленка і Гарошкам. Уваходзіць Спічыні.

З'ява VI

Гануля, Мікіта, Спічыні.

Мікіта. Вельмі паважанаму профэсару маё шчырае, меджду протчым, прывітанне! Як гэта міла з вашага боку, што нават і ў гэтакі трывожны крыху час вы не забываецесь аб маёй адукцыі!

Спічыні. Я толькі выпахняю сваю місію, як і вы, мусье Зносілов, сваю місію. А ўзяўся з агуж — не кажы, што не дуж.

Мікіта (выкладаючы слоўнікі). Зусім справядліва, мусье профэсар. Мы з вамі высока трymаем свае сцягі: вы сцяг, меджду протчым, навучання, а я — сцяг, меджду протчым, вартаванняю наша патомства калісь занатуе, меджду протчым, нашы іменні на залатой дошцы. Меджду протчым, мамаша, можа, пакінече на хвіліну гэты пакой, пакуль у нас будуць цягнуцца лекцыі.

Гануля выходзіць.

З'ява VII

Мікіта, Спічыні.

Спічыні. Можам прыступіць, мусье рэгістратар!

Мікіта. Я ўжо гатоў, мусье профэсар!

Спічыні. Мы ўжо з вамі прайшлі прывітанні звычайныя і ўчора пачалі так звана прывітанні шыварат-навыварат. Паўторым тое, што пачалі. Як будзе: сабачая твая кроў?

Мікіта. Пся крэў, затроцона душа.

Спічыні. Як будзе: згінь ты, прападзі, нячыстая сіла?

Мікіта. Ідзь пан да сту д'яблув за Буг.

Спічыні. Вельмі добра, дужа добра! Самае важнае, што мы не забыліся “за Буг”. А цяпер як будзе: не лезь, бо датсанеш поўху?

Мікіта. Нех се пан не наставя, бо достанеш по пыску і ўтонеш в Немідзэ.

Спічыні. Віншую, віншую! Зусім добраю. Поступ у навуцы вялікі. Папрабуем затое з іншай бочкі. Перакулеце на наш манер такі зварот: ешче Пошльска не згінэла.

Мікіта. Яшчэ Польшча не згінула, але збіраецца згінучы.

Спічыні. А цяпер ператлумачце: двадзесце пенць.

Уваходзіць Наста.

З'ява VIII

Мікіта, Спічыні, Наста.

Наста. Можаце віншавацца, панове! З пэўных крыніц я напэўна даведалася, што ўжо “нашы” занялі Менск.

Спічыні. Як гэта, мамзэль, — нашы?

Наста. Ну, палякі, калі вам гэта, пане профэсар, лепей падабаецца.

Спічыні. Выбачайце, мусье Зносілов, але мы на сягоння лекцыю спынім. Мушу йсці пільнаваць хаты. Маю гонар кланяцца! (Хоча йсці.)

Мікіта. А як жа, мусье профэсар, з гэтым “двадзесце пенць”?

Спічыні. Заўтра, мсье рэгістратар, пройдзем на практичнай лекцыі. (Выходзіць.)

Мікіта (крычыць). Меджду протчым, мамаша! Дзядзька беларус! палякі ў Менску!

Уваходзіць Янка і Гануля.

З'ява IX

Мікіта, Наста, Янка, Гануля.

Янка. Што? У Менску пажар?

Мікіта. Не пажар, дзядзька беларус, а палякі, палякі! Разумееце?

Янка. Ну, гэта ўсё роўна.

Мікіта. Вам, чалавеку без рангаў і клясаў у прошлым і без надзеі на асэсарства ў будучым, пэўна, што ўсё роўна, але для мяне, меджду протчым... Гэ-гэ! А цяпер далоў совбурскую форму! (Хоча скідаць куртку.) ах, пардон! Я забыўся, што мамзэль Наста тут. але вось гэта можна і цяпер паслаць, меджду протчым, к чорту. (Пачынае кідаць аб зямлю партфелі, апрача партфеля з грашым.)

Янка. Ці не паспяшыліся, пане рэгістратар, пляваць у карытца — каб не прыйшлося напіцца.

Мікіта (пакінуўшы кідаць партфелі). Чаму, меджду протчым?

Янка. А як зноў унеспадзеўкі тыщне ў Менск ваша совбурскае начальства? Што тады вы без гэтых торбаў запяеце?

Мікіта. А праўда, меджду протчым, праўда, — я крыху зараптаваўся. Быўшае, цяперашняе і будучае начальства заўсёды і ўсюды трэба шанаваць і мець на воку, калі не хочаш папсаваць свае паперы. Меджду протчым, мамаша, схавайце гэтыя портфэлі — можа, дзе пад комін ці куды іх падсу неце. Пакіньце толькі портфэль з маёй пэнсіяй.

Гануля па аднаму носіць партфелі.

А я папрашу пардону ў гасцей і на хвіліну адлучуся змяніць свой знадворны выгляд, згодна з самай навейшай, меджду протчым, політычнай сітуацыяй.

Дастае з скрынкі вонратку і выходзіць. Колькі хвілін Янка і Наста застаюцца на сцэне моўчкі, не ведаючы, што з сабой рабіць.

Мікіта (уваходзіць пераадзеты ў сваю чыноўніцкую форму з усімі адзнакамі, акручуваючыся на пяце). Ну як, шаноўныя, меджду протчым, мамзэлі і мусыі? той самы, ды не той самы! Ці ж не мэтаморфоза?

Наста. Я захоплена вашай, мусье Нікіці, мэтаморфозай!

Янка. Перакуліцца з нічога ў нішто — не вялікая мэтаморфоза.

Мікіта (як бы не пачуўшы, да Ганулі). Меджду протчым, мамаша, трэба хутчэй залю прывесці да чалавечага падабенства. Выносьце першым чынам начоўкі з бялізнай, а я, меджду протчым, вытарабаню каламажку. Ага! Кідайце сюды ў павозку бялізну, а наверх стахўляйце начоўкі — гэта за адным замахам усё выцягнем.

Паклаўшы бялізну і начоўкі з вадой на каламажку, вывозяць: Гануля цягне, а Мікіта падпіхае. Праз хвіліну варочающца.

А цяпер займемся адсабураваць сценкі. Вы, меджду протчым, мамаша, прышпільвайце чым-небудзь, адвиснутыя матузы ад шпалераў, а я адкулю на добры бок абразы.

Гануля падшпільвае шпалеры, а Мікіта пераварачвае абразы, Наста ім памагае. Праз нейкую хвіліну ўваходзяць: Дама, Поп, Спраўнік, Пан.

З'ява X

Мікіта, Наста, Янака, Гануля, Дама, Поп, Спраўнік, Пан.

Поп. Мір очагу сему!

Мікіта (усцешыўшыся, вітаеца). Ах! Каго я, меджду протчым, бачу?

Мадам сіньёра! — целую ручкі. Ацец духодуны! — даёно чакаю вашага благаслаўлення. Вашаму родзіню пакорны прывкт і падчыненне! Яне пану грабю нізка кланяюся! Ах! Якімі такімі шляхамі позволілі сабе прыбыць сюды, меджду протчым, доўгачаканыя госці?

Госці ўсім кланяюцца, сядаютъ — Поп бліжэй да вакна.

Спраўнік. Разам з новай окупацыйнай уладай прымашыравалі ў Менск.

Дама. І лічылі сваім абавязкам, мусье рэгістратар, злажыць вам першаму сваю першую па прыездзе сюды візыту.

Пан. Ваша гасціннасць у тыя, цяжкія для нашага стану, часы абавязвала мчяне як найхутчэй прывітаць вас ад сябе і ад маіх...

Поп. Душа мая возрадавалася пры созерцаніі, како агнцы сіі возвращаюцца ў стадо свое. І прышед я с німі, дабы однім веселіем возвеселіцца з вамі, чадо мое, рэгістратор!

Мікіта. Бяда мая! чым жа я буду гасцей высокадастойных прымаць? Меджду протчым, мамаша, ці там не знойдзеца чаго пайковага закусіць?

Галасы. Не трэба! Не трэба! Дзякуем!

Спраўнік. Мы ўжо паспелі не толькі закусіць, але й выпіць крыху. Ацец духодуны таксама паспей пагасціць у нас.

Поп. Трапеза была обільная, яствы упітаельныя: амэрыканскае сала...

Спраўнік. Амэрыканскі кумпяк...

Пан. Амэрыканская булка...

Дама. А мэрыканскае какао...

Мікіта. Мінуўшая політычная, меджду протчым, сътуацыя нічога падобнага нам у пайкох не давала.

Спраўнік. Затое цяперашняя ўсё дасць

Янка (набок). Нават узяткі.

Мікіта. Але пакуль што якое, мне ад сэрца, меджду протчым, хацелася б дастойна пачастваць і павесяліць высокіх персон.

Дама. А ведаеце, мусье Зносілов, — бяду гэту можна лёгка паправіць. У мяне з'вілася цудоўная ідэя: той вечар у вас на імянінах, перад выхадам немцаў, такое мілае ўражанне пакінуў, што я вельмі была б шчаслівай, каб сягоння яго паўтарыць.

Мікіта. Мадам-сіньёра, я ўвесь да вашых, меджду протчым, услугаў! Значыцца, пачынаем ад пачастунку. Меджду протчым, мамаша, чым хата багата.

Дама. О не, мусье рэгістратор, — вы не згадалі! Дзякуючы таму, што мы ўжо частаваліся, паўторым сягоння толькі другую частку программы таго вечару.

Мікіта. Танцы, меджду протчым?

Дама. Мусье, цяпер вы згадалі! (Да прысутных.) Я думаю, што шаноўнае таварыства са мною згодна?

Галасы. Згодны! згодны!

Дама. А цяпер, мусье Зносілов, дазвольце накруціць грамафон.

Мікіта. Грамафон... грамафон... меджду протчым, грамафон, мадам-сіньёра, у... у рэпарацыі.

Дама. Тады дазвольце мне балалайку.

Мікіта падае.

Я папрашу гутага мусье (паказвае на Янку), каб сыграў на балалайцы.

(Падыходзіць і падае Янку балалайку.) Мусье беларус, не адмоўцеся, сыграйце нам вальца!

Янка. Magu сыпраць. Калі тут кампанія ваша ўладзла танцляс для акупантай, дзе кожны з іх заходзіць і танцуе сваё “Гоцаца”, дык чаму ж бы мне ў гэтым танцлясе і не пайграць.

Дама. Вельмі прыемна з вашага боку!

Янка грае вальца. Танцууюць трывалы самым парадку, што ў першым акце. Поп таксама не анцуе.

У пачатку танцаў уваходзяць Аленка і Гарошка.

З'ява XI

Тыя ж, Аленка, Гарошка.

Поп (пільна ўгледзеўшыся ў вакно, потым да танцуочных). Чады моі, остановіцесь! В сю обіцель градзе большэвік.

Танцуочыя (пакінухшы танцеваць). Як?.. што?.. адкуль?..

Паміж Мікітавымі гасцямі перапуд і бегатня.

Мікіта (зірнуўшы ў вакно). А такі ж градзе і да нас... Ой-ей!.. і з аружкам у руках! А казалі, што іх ужо няма... Ой-ей!.. ой-ей!.. Мамзэль Наста, якія ж вы гэта няпэўныя ваншы пэўныя крыніцы!

Галасы. Трэба хавацца! Хутчэй! Хавацца! Хавацца!

Мікіта. Мамзэль Наста, перакульвайце задам наперад абразы.

Наста пераварачвае абразы.

Мадам-сіньёра, хавайцесь сюды! Ваша родзіе, сюды! а вы, пане пан, во сюды!

Ацец духоўны, меджду протчым...

Поп. Не суецицесь обо мне, сын мой! Моі облачэнія зашчытой мне от всяких зол земных.

Мікіта. Меджду протчым, мамаша я залезу сюды, а вы станьце так, каб мяне засланіць. Вось так! Ну, цяпер можна йсці.

Паўза досыць доўгая. Янка іранічна ўсміхаецца, Аленка пысркае здушаным смехам, Гарошка пыхкае люльку і плюе. Наста порыцца каля аброзоў. Уваходзіць Чырвонаармеец з абломкам стрэльбы.

З'ява XII

Тыя ж, Чырвонаармеец.

Чырвонаармеец. Ці няможна ў вас, таварышы, перасядзець, пакуль сцямненне? Бо я адстаў ад сваёй часці і толькі ўночы змагу выбрацца з граду, каб дагнаць сваіх.

Мікіта (вылазячы з укрыцця, да Чырвонаармейца). А, папаўся, меджду протчым, нарэшце! Складай аружжа! Вывешывай белы флаг! Здавайся ў палон, меджду протчым!

Чырвонаармеец палажыў набок абломак стрэльбы і паглядае, не разумеючы, у чым справа.

Спраўнік (вылезшы з іншымі з укрыцця). Зусім справядліва! Забірайце яго ў палон!

Дама. Ах, мусы! У вас, як бачу, пачынаюцца вайскоўя змаганні. Дазвольце мне быць сястрой міласэрдзя.

Спраўнік. Наколькі я разумею стратэгію, то, здаецца, справа абыдзеца без крывяпрападыцца.

Мікіта (да Чырвонаармейца). Абвяшчаю вас сваім палонным! Без майго, меджду прачым, дазволу не маецце права даць і кроку.

Пан. Надта ўсё добра складаецца для вас, пане рэгістратар. Як з'явіцца з гэтym палонным да новае ўлады, то ваш прэсціж адразу падымецца ў вачах на сто працантаў.

Спраўнік. І вы павінны зараз ісці са сваёй здабычай у штаб акупацыйных войск. Там вы пачуецеся, як вольны з вольным.

Пан. Як роўны з роўным.

Мікіта. Значыцца, ужо йду. Мадам-сіньёра і мусыі, ці таксама, меджду прачым?

Галасы. Ідзем... Усе ідзем!.. Ідзем!..

Мікіта (да Чырвонаармейца). Шагам марш у палон! Пачакайце! (Да сваёй кампаніі.) а трофэі таксама забраць?

Галасы. Забіраць! Забіраць!

Дама, Поп, Спраўнік, Пан, Мікіта, акружыўшы Чырвонаармейца, вызодзяць маршавым крокам.

Мікіта (з абломкам стрэльбы на рамі, напывае)

Оруж'ем на солнцэ сверкая,

Под звукі ліхіх трубачэй,

По уліцам пыль подымая,

Проходзіл полк гусар у сачэй...

Заслона

ДЗЕЯЧАЦВЁРТАЯ

Час пасля паўдня. Мікітавы пакой выглядае зболышага як у першай дзеі, разумеецца, без грамафона, люстра і мяккіх крэслаў, некаторыя рэчы спакаваны як у дарогу. Зрэдку далятаюць далёкія гарматныя выстралы.

З'ява I

Гануля, пасля Янка, Аленка.

Гануля сядзіць на спакаваных вузлох і робіць панчоху.

Янка (уваходзіць з Аленкай). Дзень добры, цётачка! Што вы так задумаліся?

Гануля. Ах, гэта вы, пане настаўнік! І Аленка з вамі... Як я рада, што вы не забыліс нас у гэтыя трывожныя мінuty.

Янка. Ці ж першыня для Менскку гэтыя трывожныя мінuty? Час было б, цётачка, і прывыкнуць да іх.

Гануля. Ды яно ж так. Але сваім чынам да дзела ўсё гэта, ах, як да дзела!

Янка. Э! ліха перамелецца, і мука будзе. (Паўза.) А мы вось з Аленкай сумысяlia зайшліся, цётачка, да вас, каб пахваліцца перад вамі сваім шчасцем.

Гануля. Незвычайныя вы людзі, калі яшчэ можаце сягоння хваліцца своім шчасцем.

Аленка. А такі ж незвычайныя, цётачка.

Янка. І мае пахваліцца. Дык слухайце ўважліва, цётачка, рыхтуйцесь віншаваць. Я, настаўнік, Янка Здольнік...

Аленка (перабіваючы). І я, настаўніца, Аленка Гарошчышка...

Янка. Узялі ды паміж сабой пажаніліся. Цяпер яна мая жонка назаўсёды.

Аленка. І ён таксама — мой муж, але ці назаўсёды — яшчэ паваражу.

Гануля. А мае ж вы міленькія! Пашлі вам долечка ўсяго найшчаслівейшага. І павянчаліся ўжо?

Янка. А як вы думалі, цётачка? Абавязкова павянчаліся, ды яшчэ як урачыста. Зялёны бор шлюб нам даваў, зоркі дружкамі былі, а расіца срабрыстая шлюбныя персцені свяціла.

Аленка. А праўда, праўда, цётачка! Шлюб наш быў гэткі ўрачысты.

Гануля. Ну і пайшлі плот гарадзіць, каб вы цыміліся, мае ж вы шлюбоўнікі! А вяселле таксама было? Чаму ж мяне не паклікалі?

Янка. Вяселле, цётачка, адлажылі пакуль што да таго часу, калі апошні акупант ад нас выйдзе, бо пры іх нявесела на вяселлі.

Гануля. Ці не задоўга прыйдзецца чакаць на гэта?

Аленка. Ды, праўду кажучы, доўга ці коратка — гэта не важна. Але ў нас, цётачка, важнейшая бяды.

Гануля. А што ж такое?

Аленка. Татку ж майго йзноў у абоз пагналі. Але так пагналі, што і след згінуў. Ужо тут, у Менску, мы даведаліся, што перш адны гналі, пасля — другія, потым — зноў тыя самыя, потым — зноў другія, а там далей і няведама, хто гоніць і куды гоніць.

Гануля. Ганяюць людзі людзей без дай прычыны ды ганяюць. А каму гэта патрэбна, дык яны пэўны й самі не ведаюць.

Аленка. Як татку, бывала, бяруць у абоз, дык ён заўсёды і кажа, што едзе аку пантаў вивозіць. Але, бедны, возіць, возіць, ды ніяк вывезіці не можа.

Гануля. Учёроўна як той дзед з бабай рэпку сваю — цягнулі-цянеулі, ды ніяк не маглі выцягнуць. Але затое татка твой хоць свету пабачыць — пад старасць будзе мець што ўнукам расказваць.

Аленка (як бы саромліва). Ды ў яго яшчэ ўнukaў і няма.

Гануля (усміхаючыся). Дык будуць, мае мілыя, будуць.

Янка. Ой, нешта, мабыць, блазноцкае падумалі, цётачка, бо аж влчы апусцілі.

Гануля. А бадай вы пакіслі, мае дзеткі! І старую ў грэх ведзіцё. Давайце лепей аб чым іншым пагамонім. Во, якраз успомніла. Былі ж і сягоння гэныя нібы вучоныя Мікітавы. Аб вас, пане настаўнік, пыталіся. Хацелі, кажуць, даведацца, які магнэс болей вас да сябе цягне — усходні ці заходні.

Янка. Трэ было, цётачка, сказаць, што ні той, ні сёй, а тутэйшы.

Гануля. Я так і падумала, але не сказала, бо пабаялася, што не патраплю вучоным па-вучонаму адказаць.

Янка. А болей нічога не пыталіся?

Гануля. Нічога, толькі паміж сабой тое-сёе па-вучонаму пагаманілі, праз свае падзіральнікі туды-сюды зірнулі ды пайшлі. Усходні вучоны сказаў, што пойдзе на Захад, а Заходні сказаў, што пойдзе на Усход.

Янка. Ну, цяпер яны не скора з сабой спаткаюцца.

Гануля. І я так падумала, але не паспела гэтага ім сказаць.

Уваходзіць Мікіта. На шапцы ў яго вялікі значок з белым арлом — юрыль аbabіты бляхай; фрэнч і галіфэ новыя, з цёмна-жоўтага сұна, боты жоўтыя. Уваходзіць з напоўненым вядром.

З'ява II

Гануля, Янка, Аленка, Мікіта.

Мікіта (паставіў шы вядро). А, меджду пратым, пан профэсар завітаў да нас. Маё шанаванне! Як я рад як я рад, што з вамі спаткаўся. Ах, і мамзэль Аленка тут?! дзень добры, мамзэль, меджду пратым.

Аленка. Дзень добры, пане рэгістратар! (З удаваным смуткам.) Толькі ж я не мамзэль, а ўжо мадама.

Мікіта. Тым лепей, меджду пратым. Віншую!

Янка (паказваючи на вядро). А гэта што ў вас за такая зацірка ў ражцы?

Мікіта. Не зацірка, дзядзька беларус, не зацірка, а праўдзівая цэнтра-белсаюзаўская, меджду протчым, патака. Добрая людзі адчынілі склад з ёю на Нізкім рынке і — бяры хто хочаш і колькі хочаш. Можаце і вы набраць, меджду протчым.

Янка. Дзякую за такія дары данайскія!

Гануля. А нашыя некаторыя мянянчане, асабліва з Камароўкі і Пярэспы, гэткім спосабам апошнія гады і жывуць. Як толькі ўлада мяняеца, робяць сабе запас да новай перамены; мяняеца ўлада зноў — зноў робяць сабе запас да новай перамены, і гэтак ужо каторы год. А сёлета, апрача ўсяго іншага, дык яшчэ і дровы з Каньковічава лесу самакатам коцяць і коцяць на вяроўках.

Янка. Бачыў, бачыў. Такая праца йдзе, якраз як пры будове егіпецкіх пірамідаў.

Мікіта. Меджду протчым, такое ўмелася скарыстанне пармен політычных сытуацый — надта лёгкі спосаб забяспечыць сябе на чорны дзень.

Янка. А вы гэта забяспечанне пачалі, як відаць, ад патакі?

Мікіта. Ад большага чаго я не паспей, бо, меджду протчым, сапошні час заняты быў эвакуацыйнымі справамі, довадам чаго служаць вось гэтыя запакаваныя рэчы.

Янка. Дык вы, пане рэгістратар, маніліся пакінуць усе свае руска-ісцінныя варты і ўцякаць з роднага гораду?

Мікіта. А так, пане профэсар, маніўся, меджду протчым.

Янка. Што ж, можа, гэта акурат падходзячая была б для вас профэсія. Езді сабе са сваімі манаткамі ды езді сабе, як гандляр з козамі з кірамашу на кірмаш, туды-сюды езді сабе ды езді. Але ўсё ж такі, чаму вы не паехалі?

Мікіта. Выйшла малая мітрэнга. Гэты, меджду протчым, рэдактар Гізульскі, што жыў да апошняга часу ў нашай кватэры, абяцаў мне вылатвіць “пшэпупстку” на выезд, але падашу каў. Сам як пан выехаў, а мяне без “пшэпупсткі” пакінуў. Дарма толькі на вакзал з рэчамі сцягаўся.

Аленка. І вы гэта, пане рэгістратар, так да сэрца ўзялі, што ажно барада ў вас вырасла, бо дагэтуль, здаецца, вы не насілі яе?

Мікіта. А гэта, меджду протчым, яна вырасла ў звязку з політычнымі эмарамі на нашым Менскім горызонце. Мамзэль Наста загадзя папярэдзіла мяне з пэўных крыніц, што пры новай політычнай сытуацыі будуць дабравольна браць маладых мусы і дабравольна адпраўляць іх на Урангелейскі фронт вось я, не зважаючи на то е — выеду ці не выеду, і пастараўся не выглядаць маладым.

Янка. Цяпер вам, пане рэгістратар, застаецца толькі прыдумаць новую свабодную профэсію ці новую клясавую рангу.

Мікіта. Ды я ўжо прыдумаў, меджду протчым, толькі вы мне павінны ў гэтым памагчы.

Янка. З вялікай ахвотай, калі патраплю.

Мікіта. Патрапіце — гэта ваша професія. Справа ў тым: я пастанавіў перайсці ў вашу, партую.

Янка. Ды я ж беспартыйны.

Мікіта. Ну, як вам сказаць? Наогул, меджду протчым, хачу перайсці на ваш беларускі бок, ці як там. Адным словам, я надумаўся дабівацца беларускага асэсарства.

Янка. О так! зусім зразумела. Цяпер гэта наймаднейшая свабодная професія, і кожны жук і жаба хоча на Беларушчыне рабіць сабе кар'еру.

Мікіта (як бы не зразумеўши прытычкі). Меджду протчым, пане профэсар, новая політычная сітуацыя і ўсё такое прымусілі мяне падумашы аб гэтай кар'еры. Бо як мне казала з пэўных крыніц мамзэль Наста, дык у вас заводзіцца нейкая, меджду протчым, Беларуская Рэспубліка. Ужо нават едзе і старшыня Беларускага Рэйкому Чарвякоў — толькі затрымаўся недзе за Менскам на папаску.

Аленка. А я чула, што і ўётка Баду нова так сама едзе на белай кабыле з Смаленску.

Мікіта. Ну, яна, меджду протчым, эсэр-беларус і ў рахунак не йдзе: доўга тут не заседзіцца.

Янка. Значыцца, вы цвёрда пастанавілі дабівацца сабе гэтай новай кар'еры? Баюся я толькі, каб вы не выйшлі на ёй, як залетась на аратарсве; прытым ваша поўнае дагэтуль ігнараванне гэтай справы й несвядомасць...

Мікіта (перабіваючы). Вы, пане настаўнік, не жартуйце. Я не зусім такі ўжо несвядомы, меджду протчым, беларус — нават з вашай літаратурай знаёмы.

Янка. Цікава, цікава! Гэта для мяне неспадзеўка.

Мікіта. Дые вось, паслухайце, меджду протчым:

Беларусь, мая старонка,

Куток цемнаты,

Жыве Шыла, Грый, Мамонька. —

Будзеш жыць і ты, —

меджду протчым.

Янка. На такім знаёмстве з нашай літаратурай далёка, пане рэгістратар, не заедзеце.

Мікіта. Вось я й даду маўся звярнуцца, меджду протчым, з просьбай да вас, каб вы мне ў гэтым памаглі. Прасіў я свайго профэсара Спічыні, але ён адказаўся. Кажа, што ён толькі спэц адбеларушчываць а да адбеларушчывання яго яшчэ змалку адварнула.

Янка. Вм простая дарога цяпер: запісацца на курсы беларусазнаўства.

Мікіта. Паміж намі кажучы, меджду протчым, а дзеля ўсякага такога здарэння з пару дзён хадзіў на такія курсы, але нічога ў галаву не палезла. Асабліва надта трудная для майго рускага ўразумення ваша граматыка — гэтыя націскі, націскі...

Янка. А так, пане рэгістратар, — у нашай граматыцы без націскаў ані ні з месца. Але ўсё-такі вам прыйдзецца вярнуцца на гэныя курсы, бо я вам нічога не памагу — сягоння яшчэ выязджаю з Аленкай з Менску. Мабыць, і не скора пабачымся.

Мікіта. Шкада, вельмі шкада, а я думаў, меджду протчым...

Янка. Ды тут нечага й думаць. Не ўдасца вам гэта асэсарства, дадаўць вам совбурства, а штосьці ды будзеце мець, бо ці ж вам не ўсё роўна?

Мікіта. Ўсё роўна, меджду протчым, і не ўсё роўна. Беларускае асэсарства, апрача ўсякіх іншых плюсаў, мае ў сабе яшчэ адзін вельмі ласы плючік — гэта то е, што і па-беларуску, як я пераканаўся, можна праводзіць у тутэйшую сярмяжную шацю вялікія руска-ісціныя прынцыпы а ядынасці, непадзельнасці і самадзяржаўнасці Расійскай, меджду протчым, імпэрыі.

Янка. О, гэта ўжо правакатарскімі прынцыпамі запахла ад вас! Але сцеражэцся, пане рэгістратар. Ідзе народ, беларускі сярмяжны народ ідзе, а ён вашаму руска-ісцінаму рэгістратарству саб'е рогі.

Мікіта. Я асцярожны, надта асцярожны, і за мяне, сябра беларус, не турбуйцесь. (Да Ганулі.) Меджду протчым, мамаша, у вас не засталося польскіх марак? Дайце мне — я збегаю чаго-небудзь куплю, бо пры новай сытуыцы і гэтыя грошы нічога варты не будуць.

Гануля (даючы грошы). Купі, сынок, купі, толькі, можа, чаго з яды знайдзеш. Адно — ідзі асцярожна, каб цябе ў палон не схапілі або сам у якую нячыстую гісторыю не ўпутаўся.

Мікіта (хаваючы грошы ў галіфэ і выходзячы). Меджду протчым, я не з такіх, мамаша, каб у путацца. (Да Янкі і Аленкі.) З вамі яшчэ пабачуся — вярнуся хутка. (Выходзіць.)

З'ява III

Гануля, Янка, Аленка.

Гануля. Ох, неспакойная натура ён у мяне! Кажа — не ўпутаюся, а ўчора ў такую кашу ўлез, ажно сорам казаць.

Аленка. А што такое?

Гануля. Ды як жа! Пайшоў паглядзець на Захараўску ю вуліцу, як там паны турбуюць жыдоўскія крамы й спальні. Вось адзін пан, — яго, здаецца, начальнік, — урэпіўся за Мікітку і загадаў яму цягаць чужыя рэчы ў свой панскі пакой у нейкай гасцініцы, дык бедны Мікітка як не падарваўся, цягаючы футры ды спадніцы. Добра ж, калі хто са знаёмых не бачыў, а йначай пойдзе чутка, што і мой сын у грабежнікі ўпісаўся — а яшчэ чыноўнік, скажуць!

Янка. Ці ж ён і цяпер юыў чыноўнікам?

Гануля. А так! Служыў у камарыяце паліцыі нейкім там разношчыкам; нейкія “пшэпупсткі” іхнія ды іншыя дакументы разносіў.

Янка. Не высокое было яго чыноўніцтва, як гэтак.

Гануля. Ды яно ж праўда! А ўсё віна ў тым, што мой Мікітка вучыўся, але, мабыць, не давучыўся, і выйшла з яго ні богу свечка ні чорту качарга. Рэгістратар! А што цяперашнім часам рэгістратар? Адно глупства!

Янка. Так! Ваш рэгістратар быў вялікае нішто і застаўся вялікім нічым. Але выбачайце, цётачка! Пара нам і дамоў. Бывайце здаровы і шчаслівы!

Гануля (адвітваючыся). Дзе там то е шчасце пры маёй старасці?

Аленка. Як вам, цётачка, будзе маркотна, прыязджайце да нас на вёску, там сонца весялей свеціць, і людзі там лепшия.

Гануля. Добра, дзеткі, прыеду да вас на вяселле.

Янка і Аленка выходзяць і спатыкаюць на парозе ў напаўбасяцкім абарваным адзенні Даму і Спраўніка, з якімі раскланяваюцца.

З'ява IV

Гануля, Дама, Спраўнік.

Дама (вітаючыя з Гануляй). Ах, мадам, да чаго мы дажыліся?!

Спраўнік. Да чаго дажыліся?!

Гануля. Так! Не важна, паночки, як бачу, дажыліся: зусім скромна выглядаеце ў гэтым бядакім адзенні.

Дама і Спраўнік. Занадта скромна!

Гануля. Што ж гэта вам так прыйшлося абяднець?

Дама. Ды не абяднець, мадам! Гэта мы так сабе... з прычыны перамены політычнай сітуацыі.

Спраўнік. Усё былое вялічча прыйшлося загнаць у казіны рог і дапасоўвацца да новага часу і новых людзей.

Гануля. А я думала... што ж гэта я думала? Ага, што вы паехалі з тымі, які і з немцамі.

Спраўнік. Пшэпустак усім не хапіла.

Дама. А я мела пшэпустку, але на адвітальным рауце неяк згубіла.

Гануля. І прыйшлося вам застацца!

Дама і Спраўнік. Прыйшлося застацца.

Гануля. Бедныя ж вы! Мой Мікіта таксама застаўся. А той пан, што быў з вамі, — паехаў?

Спраўнік. Яму хапіла пшэпусткі.

Дама. Ён не згубіў яе.

Гануля. Паехаў, а вас пакінуў — не па-кампанейску ён зрабіў.

Спраўнік. Але я надта не бядую. Кажу ць, сам Брусліаў ідзе побач з нашымі новымі гаспадарамі, дык не павінен жа ён папусціць у крыўду такіх вэтэранаў старой гвардыі, як я.

Дама. А я маю ўсе даныя на дармовую соцыяльную апеку. Апрача таго, бацюшка, які з намі ў вас гасціў, абязаў, калі што якое мяне прыцісне, дык зробіць протэкцыю ў Прэобразжэнскі жаночы манастыр.

Гануля. Значыцца, бацюшка таксама не выехаў?

Дама. Не, не выехаў.

Спраўнік. Толькі што пайшоў адбіраць у беларусаў ключы ад Юбілейнага дому.

Гануля. І яаго бацюшка палез у гэтую палітыку? Пільнаваў бы лепей ключоў ад архірэйскага дому.

Уваходзіць Мікіта — босы і без курткі, у руках кошык з пляшкамі і два рэвалверы.

З'ява V

Гануля, Дама, Спраўнік, Мікіта.

Гануля. А мой жа ты сынчак! Хто ж цябе гэта абалваніў

Дама (прыглядаючыся праз лёрнетку на Мікіту). У вас, мусье рэгістратар, фасон касцюму, як і ў мяне з іх родзіем, — а ля-ба-сяк.

Мікіта (стаўляючы кошык з пакупкамі і кладучы на стале рэвальверы, вітаючыся з гасцямі). Меджду протчым, мадам-сіньёра, цалую ручкі! Іх родзію чэсць! Але, пардон, мадамы і мусы! выбачайце за мой нештодзенны выгляд. Мяне толькі што спаткала ў дарозе смешная прыгода. Калі я бег па гэтыя, меджду протчым, пакупкі, на Зыбіцкай вуліцы спаткалі мяне два, мабыць, апошня ўцякаючыя паны, папрасілі мяне пастаяць, самі знялі з мяне курачку, сказаўшы, што гэта з іхняга сукна, потым папрасілі пасядзець і таксама самі знялі боты, сказаўшы, што гэта з іхняй скury.

Дама. А далей?

Мікіта. А далей таксама хацелі то е-сёе, меджду протчым, знімаць, але пачалі падыходзіць людзі, дык падзякавалі і пайшлі.

Дама. Ах, якія ж усё-такі яны джэнтльмэны! Нават падзякавалі.

Спраўнік. А, так, так! Пазнаць адразу пана па халівах.

Гануля. А гроши не адабралі?

Мікіта. Меджду протчым, мамаша, не адабралі: бачыце, пакупкі прынёс.

Гляньце!

Гануля (зірнуўшы ў кошык). А матачкі ж мае! Гэта ж гарэлка!..

Мікіта. Але, меджду протчым, мамаша, — гарэка. Бо гэта будзе самая цяпер даходная стацця. Новая ўлада гарэлку забараняе, а што забаронена, то е смачна і дорага каштую.

Гануля (паказваючы на рэвальверы). А гэты качарэжкі на якое безгалоўе?

Мікіта. Гэта таксама даходная стацця, прытым яны мне нічога не каштуюць: па дарозе адзін мой знаёмы пёрся з імі недзе ў чыстае поле і са страху сунуў іх мне, меджду протчым, дарма.

Гануля. Гарэка... пісталеты... зусім не сэзонны тавар у гэты час.

Мікіта. Меджду протчым, мамаша, пакіньце гэту справу на маю галаву, глядзіце вось лепей, ці не снует хто няпэўны каля вакон. (Вымае з кошыка, то стаўлые назад бутэлькі).

Гануля (углідаючыся ў вакно, пасля паўзы). Здаецца, ужо пачынаецца.

Мікіта (у стрывожана). Што пачынаецца?

Гануля. Чагосьці прэцца сюды мамзель Наста.

Мікіта. Так бы адразу, меджду протчым, і сказаў, а то толькі пужаецце...

Убягае, засопшыся, Наста.

З'ява VI

Гануля, Мікіта, Дама, Спраўнік, Наста.

Наста (вітаючыся). Дзень добры! Дзень добры! Як мaeцеся? Смутну ю вам прыношу навіну. З пэўных кryніц я напэўна даведался, што йдуць да вас трэсці.

Мікіта. Што вы кажаце, мамзэль Наста: трэсці?

Гануля. Во няшчасце на нашу хату.

Мікіта і Гануля(разам). Што рабіць? Што тут рабіць? Райце, мамзэль Наста!

Наста. Вывешвайце хутчэй праз вакно чyрвоны сцяг. У падобных несамавітых сытуацыях такое вывешванне часама памагае. Хутчэй вывешвайце! А я пабягу. Мушу яшчэ дапасці там-сям — у пэўныя кryніцы. (Выйшла.).

Мікіта чапляе чyрвоную хустачку на канец парасона і вывешвае праз ваконную фортачку.

З'ява VII

Гануля, Мікіта, Дама, Спраўнік.

Гануля (ломячы рукі). Што тут рабіць? Што тут рабіць?

Мікіта. Между пратым, мамаша, не круцецесы без толку па хаце, а лепей глядзіце ў вакно, ці не йдуць ужо.

Гануля (гледзячы ў вакно). Нікога не відаць, толькі мамзэль Наста панеслася, як вецер.

Мікіта (перастаўляючы то туды, то сюды кошык з пляшкамі). Лепей углядайцесь.

Гануля. Ідуць, ідуаць! Не! Міма прайшлі!

Мікіта. Паспрабуйце праз другое вакно, между пратым, мамаша.

Гануля (гледзячы ў другое вакно). Ідуць, ідуць, мой сынок, ідуць!

Мікіта. Можа, йзноў міма, между пратым.

Гануля. Не, здаецца. Пачакай. (Прыглядаецца на браму.) А мамачкі ж маю завярнуціся сюды да нас. (Пакінуўшы вакно.) куды ж туту цяпер падзецца?!

Мікіта. Вось неспадзянай неспадзейка! Оей! Оей! Между пратым, мамаша, не ламеце рук, а бярэцеся хутчэй за работу. Адвараачывайце назад абразы, а я пакупкі буду парадкаваць.

Гануля адварачвае абразы. Мікіта хапае то за кошык, то за рэвалверы, не ведаочу, што куды падзець.

Стук у дзвёры.

Оей! Оей! Ужо ломяцца. Меджду протчым, мадам-сіньёра і вашародзіе, сядзеце або стойце спакойна: вы мае госці і вам волас з галавы не спадзе.

Мацнейшы стук у дзверы.

Оей! Оей! куды тут што падзець? (Совае рэвальверы асадкамі ў адну і другую руку Даме.) Меджду протчым, мадам-сіньёра, патрымайце пісталеты. Я растыцаю куды-небудзь пляшкі. (Хапаецца зноў за бутэлькі. Трэск ламаных дзвярэй.) Меджду протчым, мамаша, кіньце абразы і прыце хутчэй па портфелі, што летась схавалі.

Гануля выбягае і пасля па аднаму зносіць партфелі. Мікіта хапае ў Дамы рэвальверы ў абедзве руکі за рулькі, секунду-другую бегае па хаце, пасля меціцца бегчя з настаўленымі рэвальверамі ў дзвёры, але ўваходзяць і спатыкаюца з ім на парозе: Начальнік патруля, Двух патрульных, Грамадзянін, у якога выразана кусок барады, і Спічыні.

З'ява VIII

Тыя ж, Начальнік патруля, Двух патрульных, Грамадзянін, Спічыні.

Начальнік патруля (спаткаўшы на парозе Мікіту з выстахленымі рэвальверамі).
Стаць! Ні з места! Рукі ўверх!

Мікіта, адступіўшы колькі кроکаў назад, выцягвае ўверх рукі.

Гэта што ў вас у руках?

Мікіта (то апускаючы, то падымаючы па чарзе рукі і згодна з гэтым паварачваючы то ўправа, то ўлева галавой). Гэта... Гэта... ваша чырвонае благродзіе...

Начальнік патруля. Качарэжкі! Ну, палажэце іх на стол. (Мікіта кладзе.

Начальнік, прыглядзеўшыся да Мікіты.) Але мы, здаецца, з вамі знаёмы?

Мікіта (падазрана ўзіраючыся на Начальніка). Калі вашай чырвонай міласці падабаецца, то мы знаёмы; самдзеле знаёмы. Я надта рад з гэткага, меджду протчым, першага знаёмства.

Начальнік. Помніце, як летась вялі мяне ў палон, а я ад вас спрытна ўцёк.

Мікіта. А як жа, помню, меджду протчым, помню!

Хто ад каго не ўцякае? І вы, ваша таварыскае родзіе, уцяклі, меджду протчым.

Начальнік. Ваша фамілія?

Мікіта. Колежскі рэгістратор Нікіці Зносілов, меджду протчым.

Начальнік. Скажэце мне: вы ўчора грабілі кватэру грамадзяніна Боршчыка на Архірэйскім завулку?

Мікіта. Нічога падобнага, мусье таварыш. Я не грабіў, — мяне, меджду протчым, грабілі, — фрэнчык формельны, боты жоўценькія знялі...

Начальнік. Не загаварывайце зу боў, а кажэце праўду.

Мікіта. Праўду кажу, ваша чырвонасць, — даліпан, я не грабіў, меджду протчым.

Спічыні. Пазвольце вам, гражданін рэгістратар, не паверыць: я сам, стоячы на скверы, каля вадакачкі, бачыў, як вы з іншымі цягаль рухомую маемасць з кватэры таварыша Боршчыка.

Мікіта. Э! так бы і сказаі, гэр Спічыні, што я цягаў. Але я не граіў, усяго таго было, што я па загаду свайго, меджду протчым, начальніка насіў гэтыя рэчы яму ў гасцініцу “Парыж”.

Спічыні. Паложым, гэта таксама грабёж.

Начальнік. І што далей было?

Мікіта. Нічога. Там у нумары, куды я зносіў рэчы, сядзелінейкія маладыя, меджду протчым, мусы ў форме інейкія маладыя, меджду протчым, мамзэлі без формы ды выпівалі пазнанскі лікер.

Начальнік. І вы тых рэчаў к сабе ў хату не цягалі?

Мікіта. Ані падвязачкі не прыцягнуў! Ага! Маю нават сведку. Мамзэль Наста была ў тэй самай кампаніі, дзе выпівалі, і бачыла, што я начальнікавы рэчы ўсе там складаў.

Начальнік. Мы ўсё-такі маленкія агледзіны зробім вашых рэчаў, каб часам памылкова не запуталіся між імі і чужбыя. (Робяць з большага рэвізію. Начальнік знаходзіць кошык з бутэлькамі.) А гэта не награбленая гарэлка?

Мікіта (набок). Оеей! Оеей! зусім прапаў і з костачкамі нават. (Да Начальніка.) Гэта.. гэта не гарэлка, а, меджду протчым, лікер пазнанскі, ваша тварыскасць. На гандаль купіў, на свабодны гандаль, меджду протчым.

Начальнік. Добры гандаль! (Падымаючы вядро з патарай.) А гэты мёд таксама на гандаль?

Мікіта. Гэта не мёд, меджду протчым, і не на гандаль, а патарака, якую сам з мамашай буду есці.

Начальнік. Награбленая?

Мікіта. Меджду протчым... меджду протчым, так сабе ўзятая з агульнадаступных грамадзянскіх складаў, зусім так сабе.

Начальнік. Добрае так сабе... Ваши дакументы!

Мікіта. Якія — старыя ці новыя? Старыя во дзе — у гэтых портфэльчыках. (Паказвае на прынесены к таму часу Гануляй партфелі.)

Начальнік. Старыя потым раскумекаем — давайце новыя.

Мікіта. (пакапаўшысы ў кішэніах і за пазухай, набок). Оей! Оей! Польскі дакумэнт трэба паказваць. Каб я лепей скрэзъ дна праваліўся. (Дастаўшы дакумент з-за пазухі, да Начальніка.) во ён гэты, меджду пратчым, дакумэнт. (Набок.) Каб яго калядны пярун спаліў!

Начальнік (разглядаючы дакумент). Польскі?

Мікіта. Зусім польскі і з усіх бакоў польскі. (Набок.) Каб яго за Буг вынесла, меджду пратчым!

Начальнік. Хто можа прачытаць?

Спічыні. Пазвольце, таварыш, я прачытаю. (Чытае.) “Оказіцель нінэйшэго Нікіціуш Зносіловскі службы пішы Комісарыяце поліцыі мяста Мінска, яко доносіцель”.

Мікіта. “Яко розносіцель”, Гэнрых Мотавіч!

Спічыні. Паложым, не “яко розносіцель”, а “яко доносіцель”, — чорнае на белым стаіць.

Начальнік. Ператлумачце дакумэнт.

Спічыні. “Паказчык гэтага, Нікіцій Зносілов, службы у Менскім Камісарыяце поліцыі даношчыкам”.

Мікіта. “Разношчыкам”, Гэнрых Мотавіч!

Спісіні. Не “разношчыкам”, а “даношчыкам”, — чорнае па беламу стаіць, гражданін Зносілов.

Мікіта. Вы, мусье профэсар, кепска прачыталі і кепска ператлумачылі.

Спічыні. Паложым, я ніколі кепска не чытаю і кепска не тлумачу, глядзіце самі, гражданін рэгістратар!

Мікіта (чытаючы). До... до... до... доносіцелем. Оей! Оей! Як жа гэта выйшла? я сам пісаў, сам рукою ўласнай пісаў, а начальства подпісь дало і не прачытала, мабыць. Гэнрых Мотавіч! Як жа гэта вы мяне вучылі, меджду пратчым?

Спічыні. Паложым, пры чым тут мая навука, калі вы самі пераблуталі “до” з “роз’ам”. А можа, вы й не пераблуталі?

Мікіта. Увесь Менск ведае, што я службы разношчыкам, а не даношчыкам.

Начальнік. Ну, досыць! Пасля разбяром! (Да Мікіты.) Хто тут з вамі яшчэ знаходзіцца?

Мікіта (паказваючы). Гэта, меджду пратчым, мая мамаша, а гэта і гэна, як іх? — мае госці.

Начальнік (да Спраўніка і Дамы). Вашы дакументы. (Прыгледзеўшыся.) І вы, здаецца, мае старыя знаёмыя? Во цёплая кампанія.

Дама і Спраўнік кланяюцца і аддаюць свае дакументы.

(Начальнік да Спічыні.) Прачытайце.

Спічыні. У гэтым напісана: “рэвіровы сюдмэго рэвіру мяста Мінска”.

Начальнік. Што гэта знача?

Спічыні. “Акалодачны надзірацель сёмай часці места Менску”, гаспадзін таварыш.

Начальнік (да Патрульнага). Зрабеце рэвізію кішэнняў гэтага грамадзяніна.

Патрульны робіць рэвізію, знаходзіць у кішэнях Спраўніка пагоны і падае іх Начальніку.

Начальнік(круцячы пагоны ў руках, да Спраўніка). Што гэта?

Спраўнік. Спраўніцкія пагоны, гаспадзін таварыш: памятка былога вялічча.

Начальнік (палажыўшы пагоны на стол, да Спічыні). Чытаіце другі дакумент.

Спічыні (чытае). “Баронэса Шпацэрзон, ганаровы член Менскай дабрачыннасці”.

Начальнік. Шпацэрзон... Шпацэрзон... Ну, усё роўна, — пойдзе і яна. А цяпер, калі рэвізія скончана, прашу ўсіх ісці са мной. (Да Ганулі.) Вы, цётка, застаецца хаты пільнаваць.

Мікіта. Оей! Оей! Што, і мне йсці, мусье таварыш?

Начальнік. А вы думалі як?

Мікта. Оей! Оей! Пакіньце мяне. Нашто я вам, меджду протчым, патрхэбен?

Вось у гэтых портфелях зусім што іншае аба мне сказана. Зірнече ў гэтыя паперы, ваша таварыскасць. Як прачытаеце, то ўсё роўна не заберыщё мяне, меджду протчым.

Начальнік. Усё роўна не магу йначай. Гэтыя пісталеты, награбленая гарэлка, патака, цяганне чужыў рэчаў, служба даношчыкам, усё гэта таксама для нас добрыя паперы, хоць для вас, можа і дрэнныя паперы.

Мікіта. Дык пакажэце мне, меджду протчым, ваша чырвонае благородзіе, чэк на мой арышт.

Начальнік. Чэк атрымаеце, як прыйдзеце на месца. Ідзем! Прашу забіраць “вешчэственныя даказацельства”ю (Начальнік забірае рэвалверы, адзін партфель і пагоны, Даме, Спрахніку, Спічыні і Грамадзяніну дае несці па пары бутэлек, Мікіту — патаку. Двум патрульным — па партфелю.) А цяпер — марш за мной!

Мікіта. Оей! Оей! Ваша таварыская міласць! Пакіньце мяне з мамашай. Меджду протчым, пайду памагаць вам забіраць Варшаву, толькі не забірайце мяне!

Гануля. Мае паночки, мае галубочки! Хаця не змікіцьце майго Мікіткі. Хаця не змікіцьце! (Апускаецца з ціхім плачам гна спакаваныя манатакі.)

Усе, апрача яе, выходзяць. Пры апошніх Гануліных словах разлягаецца за вокнамі на вуліцы харавая песня.

Ой ты, яблочко,

Куды коцішся?

Не туды попадзёш —

Не вароцішся...

Пасля паўмінутнай паўзы, пад несціхаючыя гукі песні, паволі апускаецца

Заслона